

Albert G. Hauf i Valls

Resum

Hom centrarà l'atenció de manera preferent en la intencionalitat de les cròniques medievals, en principi destinades als mateixos membres de la cort reial, i enteses com a textos justificatius d'un plantejament providencialista i/o relacionat amb els *specula principum*, que tanmateix anirà evolucionant a mesura que els destinataris passin a ser els ciutadans honrats, i els textos vagin assumint d'altres funcions, molt més relacionables amb la política del moment, fins a assolir en alguns casos un caràcter pamfletari.

Abstract

Attention will mainly focus on the intentions underlying mediaeval chronicles, which were in principle written for the members of the Court and are understood as texts justifying ideas of Providence and/or ideas relating to the *specula principum*. Intentions evolved as the texts, aimed more at honoured citizens, gradually assumed other functions, much more directly connected with the politics of the moment, even in some cases taking on the character of a pamphlet.

0. El relativisme de la transmissió historiogràfica. La crítica de Fernán Pérez de Guzmán

Conten que en una memorable sessió del Parlament britànic Wiston Churchill va comentar, referint-se a Stanley Baldwin, aleshores Primer Ministre del Regne: «La Història deixarà ben clar que el molt honorable senyor primer ministre estava totalment equivocat en el tema que avui discutim». I que, després de fer una pausa discrecional, va rematar tan contundent afirmació afegint: «N'estic segur, perquè jo mateix l'escriuré!»

L'anècdota, verídica o no, no és gens innocent, ja que planteja un tema de gran transcendència: el de la fiabilitat o credibilitat dels textos historiogràfics; tema que té quasi sempre relació amb la personalitat de l'historiador i les circumstàncies en què va escriure, molt especialment la intencionalitat. Tots sabem, perquè la televisió i els diaris ens ho comproven cada dia de manera força escandalosa, com són de manipulables les notícies d'acord amb les conveniències del partit polític que controla el poder. Els britànics encara ara fan petar la broma sobre les notícies que durant la Segona Guerra Mundial arribaren a publicar els diaris seguint l'imperiós dictat de la censura. He sentit dir que durant el desastre de Dunkerque algun titular de premsa explicava així la precipitada fuga del cos expedicionari britànic enfront de l'avanç dels blindats alemanys: «Escassa resistència enemiga davant la gloriosa retirada de les nostres tropes!»

I és que les coses —prou que ho saben els novel·listes— òbviament poden ser vistes i descrites de moltes maneres i des de perspectives molt variades. ¿Recordeu aquell vell acudit del coronel que ordena al comandant que la tropa baixi al pati d'instrucció en uniforme de campanya a fi de «presenciar un eclipsi solar, fenomen molt interessant, i que no es dóna més que molt de tant en tant»? Com ja sabeu, o haureu intuït, la versió que el sergent n'hauria fet arribar als soldats, una vegada passada per tota la cadena de comandament: «Demà el sol, en uniforme de campanya, eclipsarà el coronel davant la tropa reunida en el pati d'instrucció, fenomen tan poc freqüent com molt digne d'observar», pot il·lustrar, o millor caricaturar, el profund relativisme de qualsevol procés de transmissió d'informació oral o escrita, on hi intervenen factors tan variats com la intel·ligència o manca d'intel·ligència humana, l'escassa fiabilitat de la memòria dels emissors i, sobretot, els objectius confessats o tàcits del narrador, a vegades tendències o del tot subordinat a una determinada causa política que determina el to i el contingut del seu discurs.

En conseqüència, i a la vista de les possibles diverses, i fins i tot contradictòries, versions d'un mateix fet, la història s'ha interpretat i potser s'ha d'interpretar amb una bona dosi de relativisme, i no és estrany que hagi tingut i tingui certa mala premsa. En especial quan, com ha passat i passa tan sovint, la sabem imposada pels vencedors o pels qui controlaven el poder d'una manera absoluta. Per això en circulen definicions tan volgudament escèptiques com aquesta, atribuïda a Ambrose Bears: «Història, narració generalment falsa, d'esdeveniments, generalment sense importància, que han fet escriure els qui comanden, generalment reis mediocres o dictadors tocats del boll».

En aquest sentit, considero molt pertinent recordar ací el testimoni de l'historiador castellà Fernán Pérez del Pulgar, el qual, en la seva introducció al llibre *Generaciones e semblanças*, va resumir molt bé el problema de la historiografia, en especial de la medieval, que és la que ens ocupa ara i adés:

«(1a) Muchas vezes acaesçe que las corónicas e estorias que fablan de los poderosos reyes e notables príncipes [...] son avidas *por sospechosas e inçiertas e les es dada poca fe e abtoridat*, lo qual entre otras cabsas acaesçe e viene por dos: la primera, *porque algunos que se entremeten de escribir e notar las antigüedades son onbres de poca vergüeña e más les pla-*

ze relatar cosas estrañas e maravillosas que verdaderas[...] (2) Ca si por falsar un contrato de pequeña contía de moneda meresçe el escrivano grant pena, *¿quánto más el coronista que falsifica los notables e memorables fechos, dando fama e renombre a los que lo non meresçieron e tirándola a los que con grandes peligros de sus presonas e espensas de sus faziendas, en defensión de su ley e serviçio de su rey e utilidat de su república e onor de su linaje, fizieron notables abtos!* De los quales ovo muchos que *más lo fizieron por que su fama e nonbre quedase claro e gloriosa en las estorias que non por la utilidat e provecho que dello se les podía seguir[...]* Pues tales como éstos que non querían sino fama, *la qual se conserva e guarda en las letras, si estas letras son mintrosas e falsas ¿qué aprovechó a aquellos nobles e valientes onbres todo su trabajo, pues quedaron frustrados e vazíos de su buen deseo e privados del fruto de sus meresçimientos que es fama.* (1b) *El segundo defeto de las estorias es porque los que las corónicas escriven es por mandado de los reyes e príncipes. Por los conplazer e lisonjar o por temor de los enojar, escriven más lo que les mandan o lo que creen que les agrada que la verdat del fecho como pasó[...]* (3) Para las estorias se fazer bien e drechamente son neçerarias tres cosas:[...] *que el estoriador sea discreto e sabio[...]* *que él sea presente a los principales e notables abtos de guerra e de paz[...]* o a lo menos *que [...] non non reçibiese información sinon de presonas dignas de fe e que oviese seído presentes a los fechos.[...]* *que la estoria que non sea publicada biviendo el rey o príncipe en cuyo tiempo e señorío se hor- dena, por quel estoriador sea libre para escribir la verdad sin temon»* (ed. Tate 1965: 1-4).

La lectura detinguda d'aquest important text, ens brinda una bella síntesi d'alguns conceptes que considero bàsics, i que m'he permès de numerar i de subratllar, ja que en certa manera marquen l'inici d'una historiografia crítica moderna. Pérez de Guzmán remarca, de manera clara i llampant, que la causa primordial que la historiografia medieval manqués de qualsevol credibilitat era, en primer lloc (1 a), la poca vergonya d'uns historiadors que es dedicaven a contar fabulacions inversemblants. Aquesta al·lusió, tant pot referir-se a l'acceptació de les llegendes mitològiques i de tota mena, freqüents en els textos historiogràfics (Cortadellas 2001; Riquer 2000), com a la mateixa falsificació de les gestes o fets *memorables*, bé (1b) perquè els historiadors són uns manats, al servei dels mateixos reis o poderosos dels quals han rebut l'encàrrec d'escriure elogis d'hiperbòlica i descarada lloança personal, on s'amaga tot allò negatiu i es mantenen tesis propagandístiques basades en la mera raó d'estat o en defensa dels interessos d'una dinastia; bé perquè els historiadors volen quedar bé amb el poder establert, o tenen por de dir la veritat quan aquesta implica la més mínima crítica d'uns reis com més absoluts més perillosos.

En ambdós casos els resultats de la tergiversació de la veritat són devastadors, ja que (3) hom capgira per complet el sistema moral de valües que constitueix, o hauria de constituir, el fonament de la cosa pública, i elimina així de soca-rel un dels estímuls bàsics de l'*ethos* cavalleresc. Com és sabut, la defensa de l'estat era confiada al braç militar, representat pels *defensores* o cavallers, i es fonamentava, en el comportament heroic d'aquests, els quals, almenys en teoria, eren més motivats per l'ambició de guanyar la glòria de la fama, que no pel profit material.

Per això, qualsevol falsejament d'una memòria històrica destinada a obviar els devastadors efectes del temps i de l'oblit i a garantir la transmissió a les generacions futures del testimoni de la veritat i de l'heroisme dels millors, socava el mateix fonament del mèrit, que és la bona fama, anul·lant per complet el valor exemplar de qualsevol actuació en realitat memorable. Més encara quan aquesta GLORIA BONA, FAMA BONORUM que suposa la preservació del bon record dels actes lloables dels avantpassats és suplantada per la memòria d'homes mediocres o malvats, presentats com a bons a força d'una sistemàtica i intencionada tergiversació de la veritat. Tal tipus d'història, de la qual tots recordem casos encara massa recents que afecten la memòria històrica del nostre poble, on Franco i la seva colla eren presentats com herois i el president Companys o Azaña com a traïdors indesitjables, és totalment subversiva i antiexemplar, ja que transforma cínicament la infàmia en honor, confonent de manera deliberada la veritat amb la mentida.

La solució a aquesta vertadera amenaça social, comparada per Fernán Pérez a un crim tan castigat en l'edat mitjana com la falsificació de la moneda, seria triple (3): que l'historiador es limiti només a parlar d'allò que ha viscut o presenciat personalment, o que coneix per testimonis fidedignes i que les cròniques, a fi de garantir l'objectivitat, mai no siguin fetes per encàrrec i mai no es publiquin durant la vida del rei o personatge que n'és el principal protagonista.

El pròleg de *Generaciones*, no debades considerat com «el primer tratado castellano sobre la naturaleza de la historia y los deberes del historiador» (Tate 1965: XV), presenta, doncs, a la nostra consideració, de manera tan moderna com intel·ligent, algunes de les qüestions que planteja la historiografia en general, i la historiografia medieval en particular, i en especial: el de la seva relativa objectivitat, derivada de la intencionalitat amb què va ser escrita.

Brigitte Schlieben-Lange (1979: 533-541), tot partint de premisses lingüístiques i del seu interès per la funció comunicativa de la historiografia medieval, es formulava ja fa temps unes preguntes ben concretes sobre la intencionalitat de les quatre grans cròniques catalanes. Malgrat la brevetat, el seu assaig arribava a unes conclusions força interessants. Jo mateix, aprofitant l'empenta i l'esforç previs de la redacció dels articles sobre el tema destinats al GRLMA, vaig assimilar també la tècnica i els resultats del qüestionari emprat pels editors d'aquella vasta obra, a l'hora de preparar una documentació sistemàtica que permet una també sistemàtica comparació dels objectius més o menys declarats d'un grup determinat de textos, analitzats des d'una mateixa perspectiva.

El volum del GRLMA destinat a la historiografia, malgrat la diligència dels benemèrits editors, va veure la llum a Heidelberg en circumstàncies no gens fàcils, i a més és redactat en alemany, la qual cosa no cal dir que ha limitat i limita la seva difusió en el nostre àmbit (Hauf: 1993: 167-77; 185-90; 193-6; 198-206; 220-33; 247-8; 251-8; 265-8; 281-98; 302-6). Pel que fa al meu anterior treball sobre el tema, tot i que publicat en català, ho va ser en un volum miscel·lani aparegut a Oxford (Hauf 1986: 47-61) i, per motius obvis, són ben pocs els que en realitat l'han pogut llegir, encara que alguns el citin ritualment a partir de les dades manlleva-

des d'algun manual bibliogràfic. Per això m'ha semblat oportú d'aprofitar l'avinentesa d'aquest cicle de conferències per retornar al tema encetat fa tants anys per la investigadora alemanya, i per mi mateix, ampliant i revisant considerablement aquells treballs precedents, i sempre dins dels límits de l'espai i del temps disponibles.

Com que ambdós són certament limitats i la matèria donaria no ja per a una conferència sinó per a un llibre, em limitaré a analitzar amb deteniment els objectius exposats en els pròlegs de les obres més representatives de la historiografia catalana medieval. Només de manera excepcional, en el cas d'un dels textos més importants i colpidors, com ara el de la *Crònica de Jaume I*, o *Libre dels feyts*, tractaré, a més, de mostrar de quina manera, si exceptuem, per raons òbvies, el de Bernat Desclot, la majoria de pròlegs condensen molt bé la intencionalitat, l'esperit i el sentit o tònica global del text que introdueixen.

1. La «Crònica dels Comtes de Barcelona e dels Reys d'Aragó» o «Gesta Comitum» (s. XIV)

El Prof. Alturo ja s'ha referit de manera competent a la historiografia de l'època comtal. Així i tot i a fi de lligar caps i iniciar el tema tenint en compte el precedent més rellevant, em referiré *passim* a l'obra que prepara el camí a les quatre grans cròniques: l'anomenada *Gesta Comitum* o *Crònica del Comptes de Barcelona e dels Reys d'Aragó* (s. XIV).

Aquesta crònica, considerada com una de les pedres angulars de la nostra historiografia, i on ja «es manifesta la consciència d'una identitat catalana» (Phillipp-Sattel 1998: 222), es conserva en llatí i en català i ofereix en la breu introducció —que, per cert, manca en dos dels millors còdexs— un bon ressò de quins podrien ser els objectius de la historiografia oficial:

Aquest llibre mostra veritat, (1) del primer comte de Barcelona e de tots los altres qui són venguts après d'ell, e de l'ordonament de tots los comtats qui són en Catalunya, (2) e·ls noms e·ls temps d'aquells qui ho han tengut los uns après dels altres; (3) el regisme d'Aragó com vench e com fo ajustat ab lo comtat de Barcelona; (4) e dels fets recaptoses e grans e nobles qui són estats feyts per comtes e per reys en lur temps (Ed. Barrau-Massó 1925: 119).

Si fixem l'atenció en els punts i en els mots subratllats, és prou evident la voluntat d'oferir: 1) una versió veraç de la formació i organització dels primers comtats catalans, en especial del de Barcelona; 2) de traçar la línia successòria; 3) de referir-se a la dinastia aragonesa *ante unio-nem*, a fi d'explicar com es va arribar a aquesta unió; 4) de condensar la narració en uns protagonistes: els governants, i llurs gestes.

Val a dir que l'estructura del llibre, sembla que bastit a força de successives addicions, s'adiu tan bé amb aquest programa que és possible de sospitar que el pròleg fou redactat *a posteriori* per un compilador prou conscient del fet que manejava materials molt diversos acumulats en diverses etapes a l'entorn d'un nucli original —els primers capítols— que crida de seguida l'atenció tant per l'estil com pel contingut.

Així, la nostra crònica resumeix la durada del regnat (*tench lo comtat... X anys*), les qualitats morals, en especial les virtuts militars, la generositat i la cortesia (*fo molt bo d'armes; fo molt valerós e molt larch; ...bon d'armes, cortès e larch*), i qui fou el successor (*(E) après X/ d'ell*). L'esquema i la intenció —que correspondrien als punts 1, 2, 4, indicats més amunt— són, més o menys desenvolupats, els dels crònicons, genealogies i obituaris, on hom anotava de forma succinta el més essencial que podia interessar a la posteritat. No debades la crítica ha establert una relació entre aquesta crònica i els crònicons de Ripoll, monestir fundat per Guifré i custodi de les despulles i de la memòria dels comtes cerdans que tant exaltaren i ennobliren aquell famós centre cultural.¹

Aquesta relació apunta naturalment a una possible motivació del primer compilador, un clergue relacionat amb Ripoll interessat en el manteniment i increment del patronatge reial (d'ací l'èmfasi en la generositat o llarguesa), i a recordar la importància històrica del monestir. Això explicaria també que la veritat mostrada en llatí i en romanç sigui una veritat oficial que disculpa i exonera i en alguns casos, com el de Ramon Berenguer IV (p. 130-35), pel qual el cronista mostra especial predilecció, esdevé panegíric. Tanmateix, només en els capítols 25, 26 i 27, els tres darrers del text català, dedicats, respectivament a Alfons I el Cast (p. 135-8), Pere I el Catòlic (p. 138-42) i Jaume I (p. 142-4), l'obra pren una certa volada i s'organitza en una narració més consistent. El text llatí s'allargassa en realitat fins al regnat de Jaume II († 1311), i és del tot evident l'interès de l'autor d'aquesta prolongació de fer destacar la importància del regnat de Pere el Gran, al qual dedica proporcionalment moltíssim espai (p. 61-93) i que sembla ser considerat com a culminació dels precedents. Això és una característica d'altres obres, ja que, com tindrem l'oportunitat de comprovar, no solament la història té tendència a repetir-se; també els historiadors es repeteixen els uns als altres, si bé modificant, poc o molt, la seva manera d'interpretar o de presentar uns mateixos fets.

Com ja hem avançat, el to marcadament apologetic i de lloança gairebé generalitzada dels monarques fa pensar que el llibre tenia caràcter més aviat oficial, com ho demostra el luxe de dos dels manuscrits on es conserva copiat, també dipositaris d'altres textos de gran rellevància nacional com els *Usatges*.

Vet ací una petita mostra del text, relativament breu, que la GC dedica a Jaume I el Conqueridor :

b. Iste dominus rex Iacobus fuit armis strenuus, curialis, largus, benignus, pius et qui ab inimicis obtinuit in multitudine proeliorum (p. 57) .

b.' *Aquest fo bo d'armes, cortès e larg, benigne, piadós e qui hac victòries de moltes bayles* (p. 143).

1. Les citacions precedents es poden veure a les pàgines 122, 125, 135, 138, i moltes d'altres. Vegeu la important introducció on hom afirma que l'autor de la traducció catalana «era... un home d'església nascut a Ripoll», com ho provaria el seu interès pel monestir i el coneixement que en mostra (p. 71 LII-LIII). Sobre la tradició historiogràfica de Ripoll consulteu Miquel COLL I ALENTORN, «La historiografia de Catalunya en el període primitiu», *ER*, 3, 1951-2, p. 139-96 (p. 187-94).

c. Hic nobilis Iacobus rex ab aetatis suae flore usque ad uitae terminum persecutus est continue Christianae fidei inimicos; iudicio iustus, consilio prouidus, probitate conspicuus, statura procerus, armis strenuus, Sarracenis per omnia odiosus, christianae fidei, ut praedicatur, propagator, Deo et suis amabilis, gratus omnibus (p. 60).

c' [om]:

d. [E axí complidament conquestes totes les fronteres de sarrahins, roman a tant noble senyor e rey de fer tots temps laors e gràcies a Déu [...], qui ordonà e volch tan bon rey ésser, e li donà cor e volentat e poder de comensar, continuar e acabar tants de bons fets com dessús són dits e mols d'altres qui serien molt loncs d'escriure] (p. 143-144).

Tot i que breus, els fragments triats permeten fer-se una idea d'alguns punts dignes d'assenyalar. En primer lloc, de quina manera fins i tot en els capítols finals més llargs i descriptius encara hi ha fragments on és detectable la intensitat lapidària, a la qual hem fet esment més amunt, de la síntesi molt concentrada, precisa i acumulativa de les qualitats del monarca. Concisió característica dels cronicons, que la llengua llatina tendeix encara a subratllar i que el català expressa amb remarcable fidelitat, incidint finalment en una posterior lloança, amb tendència a la divisió binària (*laors e gràcies, ordonà e volch*) i trimembre (*cor e volentat e poder de comensar, continuar e acabar*). Tal intensitat contrasta amb l'estil més aviat breu i puntual de la narrativa dels *bons fets* o *Gesta* del rei (essencialment les conquestes de Mallorca i València & 3-5) que descriu el text, i que, en efecte, *serien molt loncs d'escriure* si l'obra hagués acabat d'apartar-se de l'estructura típica dels annals, de la qual en el fons roman subsidiària per la sobrietat i eixutesa dels seus apunts. I és que a mesura que el text original s'expandeix, o alternativament, es complementa amb materials precedents, es crea una clara dicotomia entre l'estil dels capítols inicials i el dels finals, molt més descriptius.

En tot cas, pel que diu el cronista, resultava prou evident que els *bons fets* o *gesta* del *bon rei* en Jaume, propagador de la fe, i les seves *victòries de moltes batayles* contra els sarraïns, eren ja percebuts com un material historiogràfic de gran potencial èpic. Potencial que aprofitava de ple l'anomenat *Libre dels Feyts*, la primera gran crònica catalana, centrada, precisament, en la figura excepcional del gran rei conqueridor.

2. *Libre dels Feyts* o *Crònica* del rei Jaume I el Conqueridor (s. XIV)

En efecte, si jutgem pel mateix títol, la intenció d'aquesta crònica és resumir i transmetre a la posteritat una relació de les *gesta*, o sigui dels *fets* [...] *que són estat feyts* per Jaume I, que ell mateix dictà en presència i potser amb la col·laboració, més aviat passiva, d'un grupet dialogant de persones afins (Asperti 1983; Pujol 1996). És evident que el llibre té un to sincer de confessió personal, que l'ús constant del plural majestàtic fa més palès, i que inclou la descripció de molts temes secrets o referits al terreny de la més estricta intimitat del monarca, que ell, pel mer fet de recordar-los, objectivitza i converteix en rellevants (Asperti 1983: 277). Això,

més que no en una crònica basada en les dades i dates puntuals de documents o cròniques precedents, converteix el llibre en una excepcional autobiografia, qui sap si bastida a partir de models musulmans preexistents (Burns 1984), però certament narrada i pensada des d'una oralitat determinant del seu evident caràcter literari (Pujol 1991).

L'*incipit* del llibre, que funciona com a *tema* del pròleg articulat a manera d'un breu sermó, que cal llegir sencer amb deteniment, ens recorda que els fets que s'hi narren donen testimoni de la fe, que sense obres és morta i que, per això, les obres o els fets del rei proven que aquest va tractar sempre d'adequar els seus actes a la voluntat divina, d'acord amb les seves profundes creences o sentit transcendent de la vida, transformant així la historiografia en un llegat (LLEIXAM) o testament exemplar de l'heroi (Schlieben-Lange 1979: 536), convertit en narrador de la pròpia vivència, perquè «ell és la història» (Cingolani 1985: 116) i perquè, en el fons, la considera excepcional i paradigmàtica (4: *e per dar exempli [...] que facen lo que nós havem feyt*):

Il a) Retrau mon seyor sent Jacme (1) que *fe* sens *obres* morta és [Jac 2, 17, 20] . Aquesta paraula volch nostre Seyor *complir en los nostres feytz*. E jassia que la *fe* senes les *obres* no vayla re, can *abdues són ajustades*, fan fruyt, lo qual Déu vol reebre en la sua mansió. (2) E ja fos açò que'l començament de la nostra naxença fos bo, en *les obres nostres havia mester mellorament*, no per tal que la *fe* no fos en nós de creure nostre Creador en les sues obres, e a la sua Mare pregar que pregàs per nós al seu car Fiyl que·ns perdonàs lo tort que li teníem. On, *de la fe que nós haviem* nos aduyx a la vera salut. E quan (3) nostre Seyor Jhesu-christ, que sab totes coses, sabia que la nostra vida s'alongaria tant, que fariem *ajustament de bones obres ab la fe que nós haviem*, feya'ns tanta de *gràcia e de merçè*, que per peccadors que nós fóssem de peccats mortals ni de venials, no volch que nós preséssem onta ne dan que vergonya·n poguéssim aver en cort ne en altre loch; no volch encara que moríssem tro açò haguéssem *complit*. E *és tanta la merçè que él nos feya*, que tota hora·ns feya honrar de nostres enamichs, de feyt e de paraula, e·ns donà en nostra vida salut en nostra pressona, en semblança de pare que castiga son fiyl. Car diu Salamó que qui perdona a son fiyl les vergues de castigament, que mal li fa [...]E membra'ns bé una paraula que·ns retrau la sancta Scriptura, que diu: *Omnis laus in fine canitur*, que vol dir aytant que la meylor cosa que l'hom pot haver sí és a la dereria dels seus ayns. (1) *E la merçè del Seyor de la glòria ha feyt a nós* en aquesta semblança, perquè·s *cumple* la paraula de sent Jacme; que a la derreria de nostre ayns *volch complir que la obra s'acordàs ab la fe*. E nós esgardan e pensan qual era aquest món en lo qual los hòmens viuen humanament e con és petit aquest segle e frèvol e ple d'escàndel, e con l'altre ha gloria en sí senes fi, e nostre Seyor con la dóna a aquels qui la volen haver ni la percaçen; e esgardan encara con és gran lo seu poder e petita la nostra flaquea, e coneguem e entenem per veritat aquest mot que diu la Escripura: *Omnia pretereunt preter amare Deum*, que vol dir aytant que totes les coses del món són trespassadores e que·s perden, sinó solament la amor de Déu. E nós, conexén que aquesta era la veritat e l'àl, monçònega, volguem la nostra pensa e les nostres obres donar, e pensar e dreçar las manamens de nostre Salvador, e leixam les vanes glòries d'aquest món per conseguir al seu regne. Car Él nos diu en l'Avengeli: *Qui vult post me, abneget semetipsum et tollat crucem suam et sequatur me*. E vol

dir en romans qui qui vol venir après d'Él *leyx la sua voluntat per la sua*. (3) E membra'ns encara a nós les *grans gràcies que Ell moltes vegades nos havia feytes* en temps de nostra vida, e majorment a la derreria dels nostres dies, *volguem deixar la nostra voluntat per la sua*. (4) E per tal que·ls hòmens coneguessen e sabessen, can hauriem passada aquesta vida mortal, *ço que nos hauriem feyt ajudan-nos lo Seyor poderós*, en qui és vera trinitat, *lexam* aquest llibre per memòria. E aquels qui volran hoir de *les gràcies que nostre Seyor nos ha feytes e per dar exempli a tots los altres hòmens del món, que façen ço que nós havem feyt*: de metre sa fe en aquest Seyor qui és tan poderós (1, 1, 5-6).

Si fixem de prim compte l'atenció en aquest pròleg hi trobem uns punts molt ben relacionats: 1) La subordinació dels *fets* del rei descrits en la crònica a la *fe* del monarca, de la qual són alhora fruit i testimoni. No poden, doncs, desviar-se de la Providència, és a dir de la gràcia i la voluntat divines, sense les quals mai no haurien pogut aconseguir-se (1). El llibre és essencialment una *gratiarum actio*, una acció de *gràcies* per les *grans mercès* rebudes (noteu la incidència dels lexemes *gràcia* i *mercè*, 2, 3 i 4), a les quals el monarca va correspondre amb una vida posada al servei de Déu.

El pròleg ens presenta el rei En Jaume com un home de pregones conviccions religioses, capaces de convertir les flaqueses humanes (els *pecats mortals* als quals no deixa d'al·ludir!) en testimonis de la misericòrdia divina (la qual cosa ofereix una certa garantia d'objectivitat). També el presenta com un cavaller del tot identificat amb l'esperit de croada representat pel crit tradicional «Déu lo quer» (*Deus vult*). La voluntat divina s'ha manifestat a través de les obres del rei, en especial la guerra contra els infidels vista com un *opus Dei* o *obra de Déu*. Basta fixar l'atenció en la presència del verb VOLER (*VOLC*) del text prologal, emprat en el mateix sentit en la resta del llibre.

Noteu també el grau positiu que atorga al seu reial llinatge, que assoleix, tanmateix, un nivell superlatiu de qualitat, en el seu mateix *curriculum* o fets excepcionals, aconseguits gràcies a una opció personal d'amar i seguir Déu (2 i 3), i que enalteixen així encara més la noblesa rebuda dels seus antecessors.

2.1. El pròleg com a nucli semàntic del sentit providencial de la Crònica jaumina

Tot i que no manca qui pensa que aquesta mena de sermó prologal, abrandat de sentiment cristià, és un afegit posterior producte d'una ment teològica molt més preparada que la del monarca (contrasteu ara Riera 1982 amb Pujol 2001), si ens prenem la molèstia d'examinar-lo de prim compte en relació amb la resta del llibre, constatem que concorda plenament amb unes constants que marquen la tònica general i el sistema de valors del conjunt de l'obra jaumina, i que, en definitiva, se'ns revela del tot representatiu de la mentalitat del monarca, tal com ell mateix es volia presentar a la posteritat.

El rei centra l'atenció en allò que considera d'importància cabdal. No pretén contar-ho tot

amb documentada puntualitat cronològica. De fet, l'única data que apareix en tot el llibre, la de la conquesta de València (& 289), celebrada tradicionalment el 9 d'octubre, s'ha demostrat errada, ja que pot documentar-se en realitat el 28 de setembre (17 de Safar. Ubieto 1976: 636). Opera, doncs, una tria personal molt selectiva dels temes que pretén destacar d'acord amb l'enfocament providencialista (FE, PROESA, EXEMPLARITAT PERSONAL), a partir també de criteris de qualitat i, segurament, d'operativitat narrativa:

E, quan aquest libre és aital, que coses de menuderies no y deu hom metre, lexiam-nos de comptar moltes coses [...] i volem dir les majors [...] mas de les coses que foren grans e bones, d'aqueles volem tocar e parlar (& 270).

La biografia del rei és presentada al llarg de l'obra com excepcional i no mancada de trets miraculosos que recorden els de l'hagiografia tradicional plena de portents *ab incunabulis*, (*sembla obra de Déu & 5*), començant per les circumstàncies de l'arranjament del matrimoni de la seva santa mare, venerada a Roma com a santa (*E esguardat, aquels qui veurets aquests scriptura, si aquesta cosa és miraculosa [...] E per açò és obra de Déu & 7*); la manera també casual del propi engendrament (*volch, nostre Seyor que nós fossem engendrats & 5*). Quan el reial nadó és introduït en l'església de Sta. Maria, hom hi cantava un tedèum. Quan poc després el porten a un altre temple, hi entonaven el *Benedictus*, un cant profètic de redempció i de predestinació que el rei relaciona ací amb la seva persona, i del qual trobem ressons en altres llocs del llibre (& 562).² Són elements casuals, que el *jo* de la crònica interpreta com a pronòstics positius (*nostra mare fo [...] molt alegra d'aquestes prenòstiques, ibid.*). Considera també com un miracle que estant en el bressol la Providència el salvés d'un atemptat (*nós jaén en lo breçol, tiraren per .^{ra}. trapa sobre nós un cantal, e caech prop del breçol. mas nostre Seyor nos volgué estorçe que no moríssem & 5*).

La primera gran gesta jaumina, la conquesta de Mallorca, té també un inici no menys providencial, ja que el rei remarca que la reunió dels barons del regne s'esdevingué *menys de cort*, sense convocatòria prèvia per a tractar el tema (*E volch nostre Seyor que, meyns de cort, que nós no havíem manada, foren ab nós la major partida dels nobles de Cathalunya & 47*). La ma-

2. Cf. amb els versets següents del text del *Benedictus* o *Càntic de Zacaries* (Lc 1, 68-79), cantat en la litúrgia de les Laudes: 66 *Benedictus Dominus Deus Israel, / Quia visitavit, et fecit redemptionem plebis suae [...]* 69 *Et erexit cornu salutis nobis: In domo David pueri sui. [...]* 71 *Salutem ex inimicis nostris, / Et de manu omnium qui oderunt nos [...]* 76 *Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis: / Praeibis enim ante faciem Domini parare vias ejus [...]* 78 *Per viscera misericordiae Dei nostri: / In quibus visitavit nos, oriens ex alto. 79 Illuminare hiis qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. : Beneït sigui el Senyor, Déu d' Israel! Ha visitat el seu poble i l'ha redimit. 69 Fa que s'aixequi un salvador poderós / a la casa de David, el seu servent, / 71 Així ens salva, alliberant-nos dels enemics, / de les mans dels qui ens volen mal, [...]* 76 *I a tu, infant / et diran profeta de l'Altíssim, / perquè aniràs al davant del Senyor, / a preparar el seus camins. [...]* 78 *per l'amor entranyable del nostre Déu. / Perquè ens estima, ens visitarà un sol que ve del cel, 79 per il·luminar els qui viuen / a la fosca, a les ombres de la mort, / i guiarà els nostres passos per camins de pau . Faig servir la versió de la Bíblia de Montserrat, Andorra, Casal i Vall, 1986/4, p. 2130-31, destacant en cursiva les lloances més pertinents a una voluntat d'assimilació propagandística d'un missatge profètic.*

teixa informació que Pere Martell li donà sobre la illa també és introduïda des d'aquest enfocament providencialista (*E ço que Déus vol no pot negú desviar ni tolre, e plaer.vos ha, e tindrem per bo que vós aqueia yla conquerats*), en un discurs que recorda moltíssim el pròleg, tant pel tema com per l'estil, ja que té la mateixa forma de sermó breu, encapçalat per un tema que és una petició d'ajuda i consell a Déu (Pujol 2001: 155), que el rei pronuncia davant la cort :

Illumina cor meum, Domine, et verba mea de Spiritu Sancto: On, nós pregam a nostre Senyor Déu e a la Verge sancta Maria[...] que nós puxam dir algunes paraules que sían a honor de nós e de vós, qui les escoltarets [...] Car nós volem parlar de bones obres, car les bones obres vénen d'él e són; e aqueles paraules que nós vos direm seran-ho. E plàsia a él que nós els puxam adur a acabament. Certa cosa és que'l nostre naximent se féu per vertut de Déu que nasquem en aquest món. E quan nós vos dixésem les condicions ni les maraveyles que foren al nostre naxement, grans serían, mas lexar-nos em[...] e vinguem entre vós jove, de jovén de .VI. anyns e mig, e trobam Aragó e Catalunya torbats [...] E aquest mal nós no podem adobar sinó per dues maneres, ço és, per voluntat de Déu que's endreç en nostres afers, e que començem tals coses, e a vós e a no és, que a él vinga de plaer...» (& 48).³

És ací evident la reincidència en temes que ja coneixem, com ara el de la remarcable autoconvicció reial en una mena de predestinació divina que el marcava ja des dels orígens i el de les *bones obres* que només procedeixen o poden ser inspirades i acomplides per voluntat divina. Aquests conceptes reben una unànime acceptació dels presents, en especial, i com era de preveure, de l'alt clergat. El rei, autor de la crònica, té bona cura que els representants de l'alta clerecia i els barons reunits reiterin un rere l'altre, de manera suficient, llur plena identificació amb el projecte reial, i que la conquesta de Mallorca era ja prevista com un do de Déu; alhora que subratllen la identificació de la voluntat del rei amb la voluntat divina en paraules tan semblants en el registre emprat com en el contingut:

Nostre Seyor, qui és seyor de vós e de nós, vos ha mes en voluntat d'aquests bona paraula que vós nos havets dita. E plàcia a él que nós puscam respondre en tal manera, que vós puscats complir vostra voluntat a honor de Déu de de vós (& 49: En Berenguer Girart).

[...] aquest feyt de que vós nos avets parlat, de conquerir lo regne de Maylorques, qui és dins mar, que'ns serà major honrament qui si'n conqueríets .III. en terra [...] e profir-vos que yo e mon linyatge vos hi irem servir [...] *tro que Déus vos haja donat la yla de Maylorques*» (& 50 : Guillem de Muntcada).

3. Em sembla oportuna la suposició que aquesta fórmula inicial fos un text oracional usat pels predicadors abans del sermó. De fet, el sentit és semblant al fins ara emprat abans de començar l'ofici diví. L'estil es repeteix en els discursos de l'arquebisbe de Tarragona (& 52) iniciat amb paraules de Simeó *Viderunt oculi mei salutare tuum*, referides a la redempció del món i que estableixen una hiperbòlica comparança entre aquella gran gesta divina i la proposada pel rei. Vegeu la nota precedent. Seguidament parla el bisbe de Barcelona, que fa servir com a tema: *Ecce Filius meus dilectus, qui in corde meo placuit*, paraules de Déu Pare referides al Crist. S'estableix així de bell nou una semblança entre el Fill de Déu i el monarca: «E aytal semblança pot hom fer de vós, qui sots fiyl de nostre Seyor, quan volets perseguir los enemics de la fe e de la creu» (& 53).

Nostre Seyor, qui us féu, volch que vós fosses nostre seyor e nostre rey, e, pus a él plach, bé deu plaure a nós e a mi de tot en tot [...] pus Déus volch que yo fos del vostre linatge. La obra és bona per aquesta raó, car és obra de Déu, e qui ab Déu fa ses faenes, no les pot mal fer (& 51: Nuno Sanxes).

Barons, no és ara ora de lonch sermó a fer, que la manera no·ns ho dóna car *aquest feyt en què el rey nostre seyor és, e vosaltres, és obra de Déu, que no és pas nostre*. E devets fer aquest comte: que *aquels qui en aquest feyt pendran mort, que la pendran per nostre Seyor, e que hauran paradís hon auran glòria perdurable* (& 62: Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona).

Seyor, a Déu graïm [...] *la bona voluntat que Déu vos ha donada*, e havem fiança en nostre Seyor que vós la acabarets *a vostra volentat* (& 54: Pere Grony) .

El bisbe de Barcelona, en el sermó previ als primers combats amb les hosts del rei moro de Mallorca, torna a recordar els mateixos punts (& 62). Aquesta constant identificació amb la voluntat de Déu, que es fa encara més palesa quan l'heroi narrador ens revela el seu íntim diàleg amb la divinitat a través de breus textos oracionals, on demana ajuda en el to directe de la pregària, i on de fet torna a remarcar la identitat d'interessos entre ell i Déu, quan li diu:

Seyor [...] jassia que la ajuda vostra hajam sentida del nostre [naximent entrò a ara, e ajats-nos honrats dels nostres mals hòmens[...] ajudats-me[...] que tan *bon feyt* con yo he començat no·s pusca perdre, car *no·l perdria jo tan solament, mas vós lo perdriets majorment; car jo vag en aquest viatge per exalçar la fe que vós nos havets donada e per baxar e per destruir aquels que no creen en vós* (& 57).

Vet ací una altra prova de la fe personal del monarca, que com hem vist és morta sense obres, posada al servei de la fe de Jesucrist, és a dir de la religió cristiana. Això explica (almenys en part, ja que cal tenir en compte la seva arrogància reial i cavalleresca i el seu alt sentit de la pròpia vàlua) que el rei accepti sovint el risc contra el parer dels qui l'aconsellen, com en el cas dels *nauxers* que preveuen el perill d'una tempesta. Jaume els replica:

E nós anam en est viatge *en fe de Déu e per aquels que no·l creen*; e anam sobr-éls per . II . coses: o per convertir-los ho per destruir-los *e que tornen aquel regne a la fe de nostre Seyor*. E, *pus en nom d'él anam, havem fiança en és que nos guiàrà* (& 56).

Situació que es repeteix en un altre viatge per mar iniciat *a pesar dels mariners* una nit *escura e torbada* i on el mal temps es convertí sobtadament en bonança:

Sí que dix En Berenguer Sesposes que *tant nos amava Déus, que en galotxes poríem passar la mar*, que nós cuydàvem haver mal temps: 'E vós havets aytal temps com galees armades demanen; e *par que Déus fassa per vós*'. E nós dixem-*li que tal Seyor servíem, que no cuydàvem fallir en res que faéssem en nom d'él* e que li ho graïem aytant com podíem ni sabíem (& 116).

En el setge de Borriana el rei arriba a oferir el cos a les fletxes enemigues, ja que té por d'haver d'abandonar el setge a causa de les reticències dels seus nobles, i prefereix fer-ho

nafrat que patir la vergonya d'haver de retirar-se. Fins i tot en aquest cas, que hom podria atribuir a arrogància, es mostra convençut que gaudia d'una especial protecció divina:

E creats en veritat que .II. vegades nos descobrim tot lo cors, per tal que'ls de dins nos ferrissen, per ço que, si a levar-nos aguéssem del seti, que dixéssem pel colp que nós havíem pres nos en levàvem. Mas nostre Seyor Jhesuchrist sap les coses con se deuen fer e con deu ésser: e aquels qui ben vol fa'ls fer lo meylor; e aytal se fes a nós, que no volch que preséssem mal ni colp, e preseem la vila (& 174).

La idea que la conquesta és empresa per servir Déu és també un tòpic que l'autor posa en boca dels membres més influents del seguici reial, i en la del mateix monarca :

Barons, tuyt som venguts aquí per a servir Déus [...] per pendre Maylorques (& 78: Don Nuno).

Vós, seyor, passàs aquí, e nós ab vós, per servir a Déu (Ibid.: Ramon Alaman).

[...] la manera era nostra de venir en aquesta terra per servir a Déu e per conquerir-la, e que complit havia nostre Seyor la nostra voluntat (& 79: el rei).

Per això el rei fa callar els qui ploren i fan dol per la mort d'En Guillem i En Ramon de Montcada, que és presentada com un martiri al servei de Déu:

Barons, aquests rics hòmens són morts en servey de Déu [...] no és mester que negú faça dol ni plor, & 68. Ço que Déus vol ordonar a fer, avé que s'a a complir[...] aquels qui morts són han més de terra que nós, que han la glòria de Déu (& 79) .

El *servitium Dei* és un tema clau del llibre, especialment reconegut pels homes d'església. Així el bisbe de València, quan després de la conquesta Jaume enuncia el seu propòsit de poblar-la de cristians, li respon:

e dix que fajà grans gràcies a nostre Seyor e a la sua Mara del bon propòsit que'ns havia donat; e que nuyl hom no havia servit a nostre Seyor tan bé, pus aquesta voluntat havíem, com nós; e que per tot lo món seria nostre nom recomptat (& 366) .

Totes les batalles són precedides de missa i comunió i comencen en nom de nostre Senyor Déu i al crit *Santa Maria*, a vegades repetit fins a *trenta vegades o pus* (& 84. Cf. amb & 183 i & 218). En un moment de dubte de les tropes cristianes, el rei s'adreça directament a la Verge:

E, quan nós vim que ells no's movien, vench-nos gran pensament, car éls no complien el nostre manament. E tornam-nos a la Mare de Déu e dixem: 'E Mare de Déu Seyor, nós venguem aquí per ço que'l sacrifici de vostre Fiyl hi fos celebrat; pregats-lo que aquesta honta no prengam jo ni aquels qui serven a mi per nom de vós e de vostra car Fiyl (& 84).

L'oració és premiada per la victòria, aconseguida, a més, amb la miraculosa ajuda de Sant Jordi (*cavaller blanch ab armes blanques*).

Quan ha d'abandonar Mallorca el rei plora i s'exclama :

Car creats en bona fe que no haurà saó del món, de dia ni de nuyt, que la major partida del nostre pensament no sia de vosaltres. E, *pus Déus nos ha feyta tant de gràcia que·ns ha donat regne dins en mar, ço que anch rey d'Espanya no poch acabar, e que hajam nós aquí hedificada església de nostra Dona sancta Maria e tantes d'altres que hi haurà, que sapiats que no us desempararè. E ploram nós.*

I a compleix la seva paraula de no abandonar mai al seu destí aquell bell i excepcional regne dins mar. Quan li arriba notícia que està en perill de ser reconquerit pel rei de Tunis, reacciona de seguida i abans d'embarcar-se manifesta:

Car la meylor cosa que féu hom .C. anys ha, volch nostre Seyor que nós la faéssem quan presem Maylorques; e, pus Déus la'ns ha donada, non la perdrem per perea ne per cordia (& 108).

Després de la posterior conquesta de Menorca, aconseguida amb escassíssims recursos, fa aquesta anotació, on els fets del rei són vists en agraïda relació amb els de Déu que l'ha creat:

E acabam aquests .II. feyts en aquest viatge ab .III. galees, per ço can playa a aquel Seyor que·ns havia feyts (& 120).

Aquest sentit transcendent de la vida impregna per complet les accions del monarca, el qual atribueix a inspiració divina alguns del ardots, com el de fer retornar a la vall l'aigua d'una font o torrent que els sarraïns havien desviada (*E Déu donà'ns .I. pensament que nós faéssem tornar l'aygua e'l val & 73*). Arriba a influir el mateix llenguatge de la crònica, on es fa Déu responsable de l'abundància de les riqueses que els cristians saquegen a cor què vols (*E vejats com ho aguisà nostre Seyor: que tots los de la ost trobaven tant que pendre, que la .I. no havia contrast ab l'altre & 88*).

Hi ha fragments on aquest sentiment s'expressa de manera colpidora, com en l'impressionant *memento mori* que Jaume I adreça al rei de Navarra, que sol·licitava el seu suport contra els castellans. Una vegada més la tesi reial és que la vida té sentit com un seguit de bones obres al servei de Déu, per guanyar mèrit i bona fama:

Ben sabets vós, rey que nosaltres, reys, no levam més d'aquest món, quan ve a la ora de la mort, sinó sengles lançols, mas que són de meylor tela que los de la altra gent. Mas açò·ns roman per ell, per gran poder que havem que·n podem servir a Déu e lexar bon preu per les bones hobres que farem, e si en est segle no las fem, no venrà altre temps que les puxam fer (& 147).

Aquesta confiança en l'ajuda divina, perquè els seus fets són els de Déu, mai no l'abandonarà i torna a ser ben present durant la conquesta de València. Quan topa amb les primeres dificultats serioses d'abastament de les tropes i hom li recomana abandonar l'empresa en espera d'una millor avinentesa, el rei actua de bell nou mogut pel sentit providencial de la tasca que Déu li ha encomanada:

Responem-vos en esta manera: *que nostre Seyor nos ha feit molt de bé e molta de merçè en nostra jovent, e les coses que havem començades, havem gitades, la merçè de Déu a bon cap.* E que en nostra ninea hajam pres .i. regne que és sobre mar e que siam entrat e'l regne de València la primera vegada que ho anch hi entré [...] e d'aquí'm leu per haver que jo'n prena, creets bé que no u faria (& 167) .

Això es repetirà en nombroses circumstàncies, on la voluntat del rei, que com veiem acaba identificant-se amb la voluntat divina, s'imposa a la dels *pus savis hòmens que nós havíem en nostres regnes*, que no li ofereixen el consell i suport que ell volia:

[...] con nós havíem esperança que'ns conortassen, e éls nos desconortaven. *Mas nostre Seyor nos donà gràcia pel bé que nós havíem de fer en les altres coses que venien a enant, en guisa que presam poch les lurs paraules e desdèyem-les[...]* e que aquesta vegada provaríem en totes guises si la poríem tenir, *pus Déus la'ns havia dada;* e que no'ls pesàs que aquesta vegada no'ls creuria d'aquest conseyl (& 181).

És al guiatge o protecció divina que atribuirà les victòries (*tant érem guiats per nostre Seyor & 212*), mogudes *en nom de nostre Seyor* (& 256), i per això fa cantar el tedèum després de la decisiva batalla el Puig (*i amb el bisbe i els canonges ferem cantar Te Deum laudamus, & 219*).

Sempre que ocupa una ciutat important hi fa *edificar església de nostra dona sancta Maria* (& 450) en acció de gràcies. Té un toc personal molt emotiu la narració que fa la *persona* reial de la visita que va fer a l'església que havia fet dedicar a la Verge en la ciutat de Múrcia, acabada de conquistar, que permet fer-se una idea del caràcter del rei:

E quan vim l'altar e'ns acostam a ell, *pres-nos tan gran devoció de la gràcia e de la misericòrdia que Déus nos havia feyta per prechs de la sua Mare [...]* E nós, abraçats ab l'altar *ploram tant fort e tant de cor, que per anadura d'una gran milla no'ns poguem partir d'aquel plorar ni de l'altar.* E faem cantar *Veni Creator Spiritus* e puys la missa de *Salve Sancta Patrens* (& 451).

Aquesta voluntat divina és reconeguda fins i tot pels mateixos musulmans, de manera que el providencialisme cristià del rei coincideix en el fons amb el pregon fatalisme dels moros, els quals atribueixen el seu tràgic destí als superiors designis de Déu (*ben coneixien que nostre Seyor volia que nós haguéssem la terra & 249*). El rei musulmà de València accepta *que les coses havien a venir a açò que Déus vol* i arriba al punt de dir al rei En Jaume:

que volia saver de nós que volíem fer en aqueles coses que Déus havia ordonades que vinguessen sobr-éls; per què's pregava molt que nós [no] encobrissem nostra volentat (& 276).

Situació que mostra que el narrador opera el procés d'identificació de la seva pròpia voluntat amb la voluntat divina, a fi de tornar a projectar-la després una i altra vegada sobre els oients o lectors com a privilegiat instrument d'aquella voluntat superior. D'aquesta manera anul·la i supedita per complet la voluntat del rei moro vençut. Això queda ben documentat en les paraules que Jaume adreça al pobre Çeyt Abuceyt (o Çahèn en altres manuscrits):

que nós érem venguts en aquel logar, e que Déus nos havia guiats en totes aqueles coses que nós havíem començades tro en aquest dia, e que les havíem acabades, e que pus nós érem aquí, que aquest era nostre propòsit e cor: que negun temps no partíssem d'aquí tro haguéssem València (& 277) . E pus Déus volia que nós la haguéssem, que él no havia a voler (& 278).

Jaume aprofita al màxim aquesta lògica providencialista i la fa servir també per convèncer l'alcaid del castell de Xàtiva:

mas, pus Déus volia que nós fóssem rey del regne de València, e que Xàtiva era lo pus noble loch que y fos [...] que ell ho devia voler (& 350) .

La conquesta de València és interpretada pel rei com una nova mostra d'especial predilecció divina. I així ho comunica, no sense ironia i amb especial goig, als nobles envejosos als quals, en una magistral jugada diplomàtica, havia amagat el seu pacte secret amb els moros valencians:

[...] dixem-los com nostre Senyor nos havia feytes moltes gràcies e entre les altres havia'ns feyta ara una que nós e ells li devíem molt grayr, e, cant en aquest bé nostre havien gran part, volíem-los-ho fer saber, per que se éls se n'alegrassen: que València era nostra. E [...] perderen les colors, així com si hom los hagué ferits endret del cor [...] E dix l'arquebisbe de Terragona: 'Açò és hobra de Déu' [...] E dix En Ramon Berenguer d'Àger: 'Molt devem grayr a nostre Seyor la amor que us mostra, car ço que vostre liynatge e vós havets desitjat, e que ara's cuple per vós, molt ho devem grayr a nostre Senyor (& 281).

Un altre episodi interessant des d'aquesta perspectiva providencialista és el que explica la petició d'ajuda que fa Jaume I a les corts catalanes i aragoneses per poder acudir en suport del seu gendre, el rei de Castella amenaçat pels musulmans. El rei hi torna a al·legar el gran amor i gran honor que li ha fet Déu en les conquestes de Mallorca i València (& 388) i arriba al punt d'acceptar el paper messiànic de salvador de les Espanyes, quan insereix en la seva crònica una pretesa visió —d'altra banda ben característica de la tradició escatològica d'un sector d'aquell orde— d'un franciscà navarrès que pretén que un àngel del cel li havia revelat en somnis que:

creés per cert que .l.rey los à tots a restaurar e a deffendre aquel mal que no venga en Espanya. E demanà' aquel frare [...] qual rey seria aquell, e ell respòs que:l rey d'Aragó que ha nom Jacme (& 389).

2.2. El concepte feudal del judici de Déu

I de la mateixa manera que el rei té fe en Déu, es mostra també fidel a la seva paraula i als seus vincles de parentesc i de vassallatge. Els musulmans, que el tenen per bon senyor de la pròpia gent (& 121), creuen en ell i l'accepten també amb molta facilitat com a senyor mitjançant pactes que el rei respecta fins que els considera trencats unilateralment per l'altra part. Jaume mostra tenir un pregon sentit de la justícia, que va naturalment unit al concepte de la justícia divina. El seu concepte plenament medieval del judici de Déu plana també per tota la crònica.

Ja al principi d'aquesta la mort del seu pare en la crucial desfeta de Muret (1213) és vista des d'aquesta crua perspectiva feudal. El seu pare va perdre la batalla perquè havia jagut amb una dona i estava en pecat mortal (*E per lo mal ordonament e per lo peccat que era en ells, hac-se a vençre la batayla* & 9).

La idea que Déu ajuda els bons i els que tenen raó és consubstancial a l'esperit del llibre, i justifica les victòries reials, tant en les guerres contra els infidels com en la primera etapa de lluites contra una noblesa díscola. El rei mostra la seva total convicció i s'expressa amb extraordinària contundència en algunes frases que ell mateix devia considerar memorables i per això fa constar en el seu llibre:

Don Pero Pomar, nós som rey d'Aragó e *havem-lo per nostre dret, e aquests qui vénen contra nós són nostres naturals e fan ço que no deuen*, per ço quan se vénen combatre ab nós. *E nós tenim dretura, e éls han tort; e Déus ajudar-nos n'è*. E nós no lexarem la via meys de mort (& 29) .

En unes justes contra cavallers sarraïns valencians, Jaume s'admira que un dels seus homes, carregat de pecats, hi volgués participar. Dóna per fet que serà vençut. I així és de fet:

E nós dixem-li *que·ns maraveylàvem molt d'él, con podia demanar junta hom qui era tan peccador con ell e de ta mala vida, que paor nos dàvem que· fóssem escarnits* [...] E junyí ab lo sarraí, e *l sarraý enderrocà'l* (& 274) .

Era, doncs, lògic que el rei tingués també por que Déu no el castigés pel pecat principal que li recriminaven els seus confessors, i que devia portar dins la consciència, per molt que es manifesti convençut que la seva relació amorosa amb la seva amant, Dona Berenguera, era del tot natural. Evidentment aquesta relació extramatrimonial no deixava de preocupar-lo, ja que ultra ser la causa d'una possible condemnaió eterna, podia afectar el resultat de batalles decisives.

Aquest sentiment tan íntim d'un home que se sent pecador, ens el desvetlla el rei cronista en el c. 426, donant detalls ben personals del diàleg que va tenir amb el dominicà amb qui es va confessar abans de lluitar amb els moros d'Oriola:

[...] i demanam frare Arnau de Segarra, qui era prehicador, e dixem-li que volíem prendre penitència d'ell; e ell dix que diguésem. *E nós dixem-li que a nostre Seyor no li cuydàvem tenir altre tort per què nós deguésem ésser perdut, sinó tan solament de Dona Berenguera; e nós havíem en cor d'ésser ab ella meyns de peccat, així com hom deu ésser ab sa moler*; e ell sabia ja que nós havíem propòsit de conquerir Múrcia e tot aquell regne, e *aquela mercè que nós fajèm de conquerir aquel regne e tornar a christians, que·ns valria e aquest peccat que no·ns tenria dan en lo dia de la batayla*. E d'aquest peccat li demanam que·ns des penitència; e ell dix-nos que peccat mortal era gran cosa, mas que ab aquela fe entrariem en la batayla, que exeriem de peccat mortal o per una guisa o per altra; *que serviríem tant Déu en aquel dia e en aquella conquesta que·ns perdonaria*, car d'als ós no havíem mala volentat a negú, e a ell bastava. E dixem-li nós que·ns donàs la sua benedicció, que a Déu nos comanaàvem; e féu-ho (& 426).

El text és prou revelador de l'estira-i-arronsa mental del rei amb un Déu amb el qual sembla voler intercanviar favors, i que espera o desitja que li perdoni un pecat que no sent com a tal, a canvi del nou reialme que està a punt de conquerir.

Un altre passatge interessant en el mateix sentit és el de la croada jaumina a Terra Santa, frustrada per una terrible tempesta (Hauf 2003: 331-333), que el rei interpreta com una mostra de la voluntat divina (suposadament enutjada pel ja esmentat comcubinatge reial). L'episodi prou que demostra el caràcter del monarca, tallat tot d'una peça, el qual argumenta de la manera més natural que si Déu no li ha concedit bona mar i les tempestes li han ocasionat nombroses pèrdues de persones, naus i cavalls és perquè a Déu no li agrada la seva participació en la reconquesta de Terra Santa :

[...] *pus ell [Déu!] no·ns dóna lo vent on nós devíem anar, que·ns semblava que a ell no playà. E dixem que veéssem si·ns meyloraria nostre vent e, si ho faÿa que anàssem o, si no, que no podíem forçar nostre Seyor (& 488) [...] que, si ell tenia per bo lo passatge nostre, que ell lo·ns lexàs complir (& 489).*

Nós no sabem què parlaran les gents, mas *nostre Seyor sab que nós ne fom forsats, e·n som, d'aquesta cosa, e anch res del món no·ns pesà pus ne tant (& 491).*

I és que el concepte feudal de Déu és un trasllat de la idea del manteniment de la justícia com a prerrogativa i obligació fonamental de la reialesa (tal com trobem arreu del llibre i com podem veure exemplificat en el cas de la comtessa d'Urgell, N'Arambiais, on hom recorda per tres vegades al rei: *Car Déus vos ha mes en son loc per tindre dretura & 34. Cf. amb & 35 i & 36*). També en el pacte amb els navarresos contra els orgullosos castellans dóna per segura la victòria *car nós tenim dret, e éls tort (& 147)*.

Resumint: no cal dir que, tractant-se de l'autobiografia d'un gran cabdill militar, les *gesta* són en general de caràcter bèl·lic, narrades sempre per un protagonista que s'adelita a remarcar, arreu, arreu, quan i com havia sabut imposar el seu bon judici, i de quina manera els esdeveniments acabaren donant-li la raó (& 80, 82-83, 89, 90-91, 162, 175, 181, etc). El llibre és ple de verbs d'acció i salta als ulls una considerable presència de FAEM («Faem armar, cridar, demanar, llevar l'àncora, faem manament, fo nostre acord que feésem, etc.»), prou reveladora de qui tenia tothora el control de la situació.

Però és també cert que, a mesura que hom va penetrant la psicologia no gaire complicada del monarca, hom resta convençut que, tal com ens assegura l'autor del pròleg, la grandesa dels fets exposats es fonamenta en una constant acceptació de part del rei d'un control superior, la qual cosa, almenys des de la perspectiva del seu temps, fa exemplars les seves accions.

El missatge del llibre és en el fons la continuació escrita del missatge oral que el monarca trasmet al seu hereu Pere el Gran, i el llibre es tanca circularment amb conceptes prou similars als continguts en el pròleg:

[...] *dixem-li les paraules dejús dites: primerament, en qual manera nostre Seyor nos havia honrat en aquest segle e especialment sobre nostres enemichs; e en qual manera nostre Seyor*

nos havia feit regnar al seu serviy pus de .LX.ayns, més que no era memòria ne trobava hom que regun rey [...] hagués tant regnat e que amàs sancta Església [...] E tot açò regonexiem que·ns era vengut de nostre Seyor Jhesuchrist e car nós per la major partida, nos érem esforçat de seguir la sua carrera e·ls seus manaments. E ell que degué pendre exemple de nós quant açò (& 562).

Tot plegat, el cronista acompleix a la perfecció un dels requisits més importants dels assenyalats per Pérez de Guzmán, o sigui el del coneixement o experiència personal viscuda, sovint intransferible, dels fets narrats. La discreció i natural saviesa que demostra l'autor és ben notable. Si exceptuem la tendència a considerar com a presagis d'una certa predestinació divina certs signes casuals o qualche visió en somnis, no es pot dir que assimili faules ni meravelles estranyes. Tampoc el podem acusar de falsificar els fets narrats, tret d'algunes escasses omissions potser deliberades, com, p.e., la seva poc airosa relació amb Sant Lluís de França i la seva renúncia a defensar els seus drets a Occitània.

A més, la seva narració està específicament destinada a estimular els actes valerosos i la memòria dels qui van fer *notables e memorables fechos [...] con grandes peligros de sus personas [...] en defensión de su ley e [...] utilitat de su república [...] e onor de su linaje*, que diria Fernán Pérez de Guzmán. Sembla, doncs, que l'única objecció que podria fer-hi l'historiador castellà que hem fet servir com a punt de referència crítica és que qui centra per complet l'atenció en la pròpia lloança, difícilment pot ser objectiu.

Aquesta objecció el monarca tracta d'obviar-la referint els seus fets als fets del Déu que l'ha fet, al qual volen donar lloança. Una tècnica que repetirà Pere el Cerimoniós, i que no és necessàriament, com veurem, cap garantia d'humilitat ni d'objectivitat, si bé en el cas del rei En Jaume detectem una bona fe que atempera el sentit massa personal de la lloança subjectiva. I, en efecte, el resultat obvi de la lectura completa del text, com ja havia anticipat molt bé el prologuista, és i vol ser l'exaltació i enaltiment del monarca i la glorificació de la seva memòria entre els seus successors, que s'agradaven de llegir aquest llibre de lo «bon rei En Jacme...», i el fan servir de model.⁴

D'altra banda, convé recordar que, com en el cas precedent de la *Gesta*, un monestir, el de Poblet, «en lo qual monestir jau lo molt alt senyor en Jaume», tingué cura de copiar el millor manuscrit conservat i que hom va fer-ne enllestir també la corresponent versió llatina, la de Fra Pere Marsili, que és ja una vertadera crònica, i on encara és molt més palesa la intenció oficiosa de lloar el difunt i de conservar-ne la bona memòria.⁵

4. El qualificatiu és de Ramon MUNTANER, *Crònica*, c. 7, ed. Josep Maria de CASACUBERTA i Miquel COLL I ALENTORN, Barcelona, Barcino, 1927, l, p. 17: «Que, aitant com lo món dur, se dirà 'lo bon rei En Jacme d'Aragon'». Pere el Cerimoniós conta en la seva *Crònica*, ed. Ferran SOLDEVILA, *Les Quatre grans Cròniques*, Barcelona, Selecta, 1971, p. 1086-1087, que s'agradava de llegir aquest llibre: «Encara no érem gitats e legiem lo llibre o Crònica del senyor rei En Jacme, tresavi nostre».

5. Vegeu el Ms. 1 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, assequible en edició facsimilar, *Libre dels feyts del rey En Jacme. Edición facsimilar del manuscrito de Poblet (1343)*, Barcelona, Universidad de Barcelona, 1971, amb un interessant pròleg de Martí de RIQUER, p. 5-19. La versió llatina de Marsili es conserva en el Ms. 64 de la mateixa biblioteca. Vegeu *La crònica latina de Jaime I*, ed. de María de los Desamparados MARTÍNEZ SAN PEDRO, Almería, 1984.

3. La Crònica de Desclot (s. XIV)

Pel que fa a *lo libre qu'En Bernat Desclot dictà e escriví*, o segona de les grans cròniques, tracta també *dels grans feyts e de les conquestes dels nobles reys que hac en Aragó qui foren del alt linyatge del comte de Barcelona»* (Pròleg). En realitat, aquests nobles monarques són Jaume I i els dos Peres, i la desproporció entre els capítols dedicats a Pere el Gran i als seus antecessors justifica l'*explicit* del Ms. copiat per Coll i Alentorn i omès en l'edició Soldevila, on es parla ja de *lo llibre del rei En Pere, dels bons feyts d'armes que ell féu sobra sarrahins e altres gents, e com morí* (c. 168). De manera que la història és en realitat una introducció a la de Pere el Gran (1276-85), presentat com un model de cavallers (*qui fo lo segon Alexandri per cavalleria e per conquesta*, Pròleg) com bé prova el capítol 104, que descriu el famós desafiament amb Carles de França i la perillosa anada del rei Pere a Bordeus. La major part dels capítols (del 51 al 169) són dedicats al rei Pere, amb una especial atenció a les campanyes de Tunísia i Sicília, que ocupen 93 dels 95 capítols, centrats en els quatre anys precedents a la mort d'aquell monarca (1281-1285).

De bell nou la historiografia es concep com una narració de les *gesta* reials, si bé Desclot, en calcar una famosa frase de l'evangelista Sant Joan (19, 35) i dir: *E d'açò fa testimoni cel qui açò recompte en aquest libre, que vahé* (c. 159 i 167), avala i potser sacralitza una mica el seu testimoniatge. Desclot tracta de definir el rei Pere a través de les seves accions, el que ell féu i el que féu fer als altres (*E lo rei féu endreçar, preparar, fer, ajustar, repicar*, etc.) ; accions que contrasten amb els mots buits del seu principal antagonista, Carles d'Anjou (*eyl dirà so que.s volrà e nós farem so qui.ns serà honor*, c. 100) i perfilen una fesomia molt positiva del monarca, que hom ha considerat ja com a mediatitzada o influïda per la perspectiva literària d'un historiador que treballa ja com un artista de la paraula (Elliot 1983 i 1984).

La sobrietat de l'estil i la proverbial discreció i de l'autor, que mai no sol ficar cullerada, produeixen un efecte d'objectivitat que, comptat i debatut, resulta una de les armes propagandístiques més eficients i subtils, puix que fins a un cert punt aconsegueix de dissimular la intenció de celebrar la glòria del sobirà regnant, dins del marc, sovint llegendari, de la tradició dinàstica. Que el llibre anava primordialment destinat al mateix rei i als *defensores* podria, potser, indicar-ho un dels velats consells que se li escapen gairebé sense voler al prudent secretari en parlar de les relacions amb Sancho de Castella i de la difícil situació d'Aragó, col·locat entre dues grans potències: *Per que tot rey e tot seyor de terra se dou gardar* (c. 76).

Malgrat la incidència en el miraculós engendrament de Jaume I (c. 4) i en la llegenda del comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya (c. 7-10. Rubió 1932; Ferrando 1996), destinada a reafirmar els drets de la Casa d'Aragó a Provença, aquest llibre porta l'empremta d'un professional de la ploma, la documentada objectivitat del qual en bona part sembla basada en l'observació personal. Pel que fa als afers sicilians, pren fonament en una intel·ligent i sistemàtica utilització dels llibres de l'escrivà de ració, de cartes i dels dietaris i llibre de ruta del rei. El seu to mesurat contrasta moltíssim amb el subjectivisme entusiasta de Muntaner, i alguns dels

seus capítols serveixen per a omplir llacunes evidents d'aquest en el tractament de certs temes conflictius, tals com la lluita entre Pere i Jaume III de Mallorca (c. 134, 138).

4. La *Crònica de Muntaner* (s. XIV)

Hom ha dit que el llibre de Muntaner, igualment destinat a magnificar el casal d'Aragó, té com a protagonista la «dinastia en tant que representa l'estat expansionista mediterrani» (Sobré 1978: 76) i ha considerat l'historiador empordanès com una espècie de Xenofont català. En realitat, el llibre és més aviat l'autobiografia o memòries d'un home d'acció que té molt a contar, perquè ha tingut unes vivències extraordinàries.

Els 51 capítols (que formen el nucli central i potser primigeni del llibre. Keighthley 1979; Zimmermann 1987) sobre l'expedició dels catalans a Grècia tenen un extraordinari valor documental, ja que són un necessari complement d'allò descrit per historiadors grecs, com ara Paquimeres (Rubió 1927). La crònica, si és que resulta escaient tal denominació, cosa que hi ha qui posa en tela de judici (Cingolani 1985; Varvaro 1986, amb una argumentació força coincident), és la més llarga de totes les conservades, i certament la que narra gestes més exòtiques. Es llegeix com una novel·la on «els esdeveniments passen davant dels nostres ulls com si es tractés d'un roman protagonitzat per un heroi modèlic» (Badia 1993: 23). De fet, és una de les peces historiogràfiques literàriament més considerades arreu del món, perquè Muntaner té fust de novel·lista: sap contar històries i vincula constantment els oients al seu projecte narratiu, dialogant amb ells, cridant-los l'atenció i mostrant clarament l'entusiasme de les seves conviccions i l'absoluta confiança en la causa que defensa d'una manera no gens innòcua, amb l'evident intencionalitat política de presentar una imatge del tot positiva del Casal d'Aragó, i «de crear i viure els mites d'una nació» (Cingolani 1985: 100), al temps que ridiculitza els tradicionals enemics d'aquesta, en especial els francesos i el papa Martí IV (que era francès).

Muntaner fa servir el *topos* del *Somnium* per justificar l'escriptura del llibre, reconta una visió qui sap si inspirada en la del franciscà navarrès que descriu el *Libre dels Feyts*, on, com hem vist, també apareix un àngel, en forma d'home vestit de blanques vestidures (& 389). És a instàncies d'aquesta veu celestial que ens fa present del seu text com si fos una mena d'exvot en acció de gràcies pels favors rebuts de la Providència durant la seva llarga i accidentada vida d'aventures al servei de la dinastia que vol exaltar (*és raó que faça moltes gràcies a nostre senyor ver Déu e a la Verge madona santa Maria..., de la gràcia e de la mercè que m'ha feita. Pròleg*).⁶

6. Vet ací el text complet d'aquest important document: «En nom de Nostre Senyor ver Déus Jesucrist e de la sua beneita mare, madona Santa Maria, e de tots los seus beneits sants e santes, amén.

Per ço que (1) deute és que cascun deja retre gràcies e mercès a Déu e a la sua beneita Mare, de la gràcia e mercè que li fa, e encara que no la deja tenir cel·lada, (2) ans ho deu manifestar per ço que cascun ne prega bon exempli e s'esforç de bé a fer e a dir, car segurament pot tenir cascun per veritat que qui bé fa ne pensa ne tracta, Déus li en ret

L'autor, evocant la paràbola evangèlica (Mt 5,15; Lc 8,16; 11, 33 ; Mc 4, 21), no vol tenir amagat el llum de la seva vasta experiència personal i es presenta com a predestinat pel mateix Déu per a recontar la *Gesta Dei per Catalanos* (a Déu plau que tu recomptes aquestes aventures e meravelles com és altre no és viu qui ho pogués així ab veritat dir c. 1). Segons ell, el seu text acompleix alhora una funció teòrica, transcendent, i una de pràctica o exemplar. Ambdues intencions es confonen i combinen, puix que es proposa de *comptar d'açò que en mon temps s'és fet* com a prova de l'ineluctable judici de Déu, que fou qui va determinar la conquesta de Sicília pels catalans (c. 60, 61-76) dant-los la victòria com a recompensa.

Els futurs monarques faran bé d'aprendre i de recordar la lliçó de la «història (*per ço que qualche sia rei d'Aragon, que s'esforç de bé a fer e a dir e entenent les gràcies que Déus ha fetes en aquests afers que [...] tu recomptaràs, a ell e a les sues gents, e que pens que de bé en mellor iran tots temps mentre ells vullen en veritat e en dretura metre e dependre son temps, e que veja e conega que a la dretura ajuda tots temps Nostre Senyor. E qui ab veritat guerre-*

bon mèrit, e si fa lo contrari, esper que contrari li vendrà, si doncs no se n'esmena en així que el mal, aitant con pusca, faça tornar en bé, con a Déu res no pot ésser amagat. E plau-me de una paraula qui notòriament se diu en regne de Sicília que diu, con la u se contrasta ab l'altra: Or laixa anda a fide, que Deus te vida. E així cascun farà que sabi que vaja a fe, que Déus lo veu; que a Déu no pot ésser res amagat.

E per ço com, entre els altres hòmens del món, *jo Ramon Muntaner, nadiu de la vila de Peralada e ciutadan de València, (1)* és raó que faça moltes gràcies a Nostre Senyor ver Déu e a la Verge madona Santa Maria e a tota la cort celestial, de la gràcia e de la mercè que m'ha feita; de molts perills que m'ha gítats he escapat: així, de trenta dues batalles entre de mar e de terra en què són estat, e de moltes presons e turments qui en ma persona són estats donats en les guerres on io són estat, e per moltes persecucions que he haüdes, així en riqueses com en altres maneres, *segons que avant porets entendre en los fets qui en mon temps són estats.*

E segurament que io m'estegre volenters de recomptar aquestes coses, (2) mas covén-me a fer que ho deja recomptar, e assenyaladament per ço que cascun entena que en tants perills negú no poria escapar sens l'ajuda e la gràcia de Déu e de la sua beneita Mare. Per què, vull que sapiats que con io isquí del dit lloc de Peralada, que no havia encara onze anys complits, e con fiu aquest llibre e el comencé el quinze dia de mais de l'any de a encarnació de Nostre Senyor Déu Jesucrist mil e tres cents vint e cinc.

E estant jo en una alqueria mia per nom Xilvella, que és en la Horta de València, e dormant en mon llit, a mi veng en visió un prohòmet vell vestit de blanc qui em dix: Muntaner, lleva sus e pensa de fer un llibre de les grans meravelles que has vistes que Déus ha fetes (1) en les guerres on tu és estat, com a Déu plau que per tu sia manifestat (2) E vull que sàpies que per quatre coses senyaladament t'ha Déus allongada vida e t'ha aportat en bon estament e t'aportarà a bona fi. De les quals quatre coses és la primera con tu has tengudes moltes senyories així en mar com en terra on pogres haver fet més de mal molt que no has. La segona és per ço con jamés no has volgut guardar a negun que en ton poder fos ne sia vengut, mal per mal, ans molts hòmens de gran afer són venguts en ton poder, qui t'havien molt de mal fet, qui cuidaven ésser morts con venien en ta mà, e tu llavors feies gràcies a Nostre Senyor de la mercè que et feia, (1) e *lla on ells se tenien per pus perduts, et els reties a Nostre Senyor ver Déu pròpiament*, e els delliu-raves de la tua presó, e els ne trameties en llurs terres salvament e segura, vestits e aparellats segons que a cascun se pertanyia. La terça raó és que a Déu plau que tu recomptes aquestes aventures e meravelles con altre no és viu qui ho pogués així ab veritat dir (2). *E l'altra és per ço que qualche sia rei D'Aragon, que s'esforç de bé a fer e a dir entenent les gràcies que Déus ha fetes en aquests afers que tu recomptaràs, a ell e a les sues gents, e que pens que de*

ja e va, Déus lo exalça e li dóna victòria c. 1). Tant és així, que per a ell resulten objectius identificables la glòria de Déu i la del casal d'Aragó, constant beneficiari passat i present i de l'ajuda divina (*Aquest llibre senyaladament se fa a honor de Déu é de la sua beneita Mare e del casal d'Aragó c. 1; ... basta que parle de la matèria per què aquest llibre se fa: ço és a saber, de la honor e de la gràcia que Déus ha feta ne fa al casal d'Aragó c. 23*).

Serveix també el text per a fomentar la cohesió interna entre les distintes branques de la dinastia, sovint amenaçades per conflictes interns (llegiu el c. 292 amb el famós exemple de la mata de jonc); objectiu al qual se sacrifiquen els fets històrics capaços d'enterbolir la visió idealitzada que hom proposa constantment al lector.

No menys important és la tradicional funció d'encomiar el monarca. Es destaca que va saber sortir triomfant d'una pugna contra les dues grans potències del seu temps: *contra l'Esgleia, qui és tot lo poder de crestians, e puis contra la casa de França, qui és pus antiga casa de reis qui sia en crestiandat* (c. 37). Muntaner vol fer arribar una discreta però molt clara amo-

bé en mellor iran tots temps mentre ells vullen en veritat e en dretura metre e despendre son temps, e que veja e cregia (3) que a la dretura ajuda tots temps Nostre Senyor. E qui a veritat guerreja e va, Déus lo exalça e li dóna victòria, e que ab poques gents fa vençre e destruir moltes qui ab supèrbia e malvestat van e es fien més en llur poder que en lo poder de Déu (4) . E així, per aquesta raon, lleva, e comença ton llibre e ta història, als mills que Déus te aministrarà.

E jo con açò hagí entès, desperté'm e cuidé trobar lo dit prohóm, e no em trobé gens, e sí em fiu lo senyal de la creu en mon front e lleixé'm als cuns dies que vulguí res d'açò començar. E altre dia en aquell lloc mateis, en visió jo viu lo dit prohóm qui em dix:

—O foll! què fas? ¿Per què menysprees lo meu manament? Lleva e fe ço que io t'he manat; e sàpies que si ho fas, que tu e tos infants e tots tots parents e amics n'hauran bon (5) mèrit de Déu per l'afany e treball que tu ne passaràs; encara n'hauràs mèrit de tots lo senyors qui són eixits ne són en l'alta casa d'Aragó.

E sí pensà a senyar e beneir mi e ma muller e mos infants, e anà-se'n.

E jo aitantost comencé aquest llibre, lo qual prec a cascuns que creguen que per cert tot és així veritat com ho oiran, e no hi posen dubte negun. E tota hora que oiran les batalles e faits d'armes, vaja-los lo cor que totes les victòries estan tan solament al poder e a la volentat de Déu, e no en poder de gents (4).

E sàpia cascun que io no trop ne pusc pensar que la companya qui en Romania ha durat, de catalans, que per als hi haja durat com per dues coses les quals han tots temps haüdes e encara han, ço és: la primera que anc victòria haguessen no reputaren jamés a llur bondat, mas tan solament al poder de Déu (4); e l'altra, que tots temps volgren que justícia se tengué entre ells (6). E aquestes dues coses tenien tuit generalment en llur volentat, del menor al major.

E així, per amor de Déu, a vosaltres, senyors qui aquest llibre oirets, vaja-us lo cor en aquestes dues coses senyaladament. E així com vos vendrà davant, metets-ho en obra, e Déus adreçar n'ha mills vostres fets. Car qui pensa lo poder de Déu e pensa lo poder nostre, lleugerament pot pensar que no és als mas Déu e el seu poder (4). Con, aquest llibre senyaladament se fa a honor de Déu e de la sua beneita Mare e del casal d'Aragó (7) [...].

E per ço començ al fet del dit senyor rei En Jacme con io el viu, e senyaladament lo viu que jo era fadrí. Dit senyor rei [anà] a la dita vila de Peralada, on jo nasquí, e posà en l'alberg de mon pare, En Joan Muntaner, qui era dels majors albergs d'aquell lloc e era al cap de la plaça.

E per ço recompte aquestes coses que cascun sàpia que io viu lo dit senyor rei e que pusc dir ço que d'ell viu e aconseguí, que d'als jo no em vull entremetre sinó de ço que en mon temps s'és fet (8) [...]

nestació al Papat, que ha comès l'error tàctic de combatre el successor del sant rei Jaume (c. 6, 32, 36, 52, 56, etc.).

Resta encara el natural desig de l'autor de donar a conèixer els seus mèrits de guerra a fi d'obtenir no solament la glòria, sinó també el favor dels monarques als quals va dirigit el llibre i als quals no s'està de donar nombrosos consells: *E així, senyors d'Aragó e de Mallorca e de Sicília qui eixits e sóts deixendents d'aquest senyor rei En Jacme [...] estats ab bon cor* (c. 6); *E plauria'm fort que el senyor rei d'Aragó posàs son cor en ço que io li diré [...] Per què, senyor fets ço que faria bon aministrador* (c. 36). En altres ocasions deixa entendre que també enclou entre els seus lectors una minoria selecta dels *defensores*: [...] *e açò vull contar per tal que reis e rics-hòmens ne prenguen bon eiximpli* (c. 242 i 71) ; *per què los admiralls e los capitans; per què negun cavaller* (c. 134, etc.).

Com a cavaller, Muntaner perpetua la memòria dels fets heroics d'altres cavallers (*Per què io no us parle res d'afers que a mi esdevenguessen, si no fossen fets qui es faessen per senyors* c. 255), mots que no podien resumir millor el pregon sentit èpic d'aquesta crònica, i com ja hem vist, el de bona part de la historiografia catalana medieval.

En definitiva, Muntaner no solament defensa la tesi que *la gràcia de Déu és e deu ésser ab tots aquells qui deixenduts són del senyor rei En Jacme* (Pròleg), sinó que imita el rei En Jaume en la forma de tractar d'objectivitzar unes vivències subjectives i, el que és més, es mostra del tot identificat amb el sentit espiritual i exemplar del testament o llegat jaumí, les principals premisses del qual —acció de gràcies, concepte de providència (Gomis 1991) i de la justícia divines, funció de les bones obres, etc.— defensa i manté amb absoluta convicció, tot i que moltes de les accions narrades són en realitat la descripció puntual d'una consistent operació de rapinya sobre un territori sistemàticament devastat.

Hom ha dit, no sense raó, que Muntaner està «més a prop de la literatura que no de la història» i que pel seu limitat enfocament, «ingenuïtat històrica» i «meravellosa capacitat d'estar d'acord amb ell mateix», la seva obra «no respon a les aspiracions objectivitzants d'un historiadore modern, ni tan sols al del seu coetani Desclot» (Badia 1993:24-26).

Però és evident que Zurita donava gran importància a una de les qualitats essencials de Muntaner, que Pérez de Guzmán també hauria destacat: el seu caràcter testimonial i l'altíssim nivell d'informació de primera mà que tenia quan parla d'allò que havia presenciat personalment:

Tuvo este autor grande noticia de las cosas grande noticia de las cosas de aquellos estador por el tiempo que residió en ellos con la Compañía de los catalanes [...] no sé yo que aya autor que assí lo escriba tan en particular, ni nuestro ni estrangero (lib. VI, c.19).

Autoritat que li nega per complet, quan parla de coses on no fou present (*en las cosas en que él no se halló, hay muy gran descuido*, lib. IV, cap. 112) .

L'altre evident punt flac d'aquest llibre tan engrescador seria l'evident desig de *conplazer e lisonjar*, i de centrar-se només en els aspectes positius que més podien afalagar un reial lector.

5. La Crònica de Pere el Cerimoniós (s. XIV)

De la propaganda més entusiasta i desbordada passem en la *Crònica de Pere el Cerimoniós* a la manipulació refinada i subtil, a la documentació minuciosa posada al servei de la raó d'estat i de l'ambició personal d'un rei de tremp absolutista i despòtic, que s'agrada de ser i de sentir-se el centre del poder i que lliga i subordina la cultura a aquesta ambició i al prestigi de la monarquia com institució.

Si ens atenem a la intenció del *Llibre en què s contenen tots los grans fets qui són entrevinguts en nostra Casa, dins lo temps de nostra vida*, el pròleg és certament molt rellevant. El sobirà presenta la seva història a manera d'un sermó, i desenvolupa *per conclusionem* el tema *Non nobis, Domine, non nobis sed nomini tuo da gloriam* (Ps. 115, 1: *No ens doneu a nosaltres la glòria, no ens la doneu, Jahvè; doneu-la al vostre nom*) mitjançant tres proposicions rimades: *Domine: La divinal... creat; da: sia atribuït e dat; gloriam: pel bé reebut vol que Déu sia lloat*, fonamentades en les corresponents autoritats.⁷ D'aquestes proposicions la tercera sembla la més

7. *Non nobis, DOMINE, non nobis, sed nomini tuo DA GLORIAM*. Psalm. CXIII.

Aquestes paraules nós, En Pere [...] pròpiament podem pendre en lo començament d'aquest llibre, en lo qual se contenen moltes gràcies que el nostre Creador nos ha fetes per la sua infinita misericòrdia e bonea, a aportar les dites paraules a nostre propòsit.

Nós prenem tres proposicions, les quals aportaran les paraules a nostre propòsit per manera de conclusió [...]:

La *divinal* excel·lència per sa suficiència fa e mantén tot *creat*; [=DOMINE]

Gran és doncs congruència que a l'alta potència sia *atribuït e dat*: [DA]

(1) La reial presidència pel bé reebut ab clemència vol que Déu *sia lloat*. [GLORIAM] [...]

4. La terça és: la reial presidència pel bé reebut ab clemència vol que Déu sia lloat. Lo seny de la veritat és aquest, que *nós dit rei En Pere d'Aragó*, qui som posats presidents e regidors en lo dit regne *per los dons diverses e gràcies multiplicades que havem reebudes en la nostra vida de la supernal clemència, pietat e bondat, volem tot atribuir a Déu e El lloar, com no hi ha res de part nostra, mas solament de la bondat divina*. E açò si guardam los grans fets qui són estats en lo regne d' Aragó en temps nostre, com (2) així com altre David [...] *en lo temps del nostre regiment, quaix continuadament, coltell d'enemic, o d'estrany o de vassall, o privat, no és partit de la nostra Casa [...] no solament havem haüdes guerres ab los reis qui han veinat ab nós e han los regnes contiguus ab lo d'Aragó, mas encara ab lo nostre poble propi [...] la misericòrdia del Senyor ha delliurat nós e nostres regnes de la mà de tots nostres desenemics*. Per què podem nós dir ab David [...] *Dominus eripuit me de ore leonis e de mano ursi*, com Déus nos ha delliurat de la mà del rei de Castella, qui era lleó devorant per sa mala condició e propietat, e per son senyal, com en sa bandera fa lleó, e de la mà de l'ors, qui és animal immunde e significa persones envejoses e malicioses [...] Com, doncs, aquestes gràcies, e moltes e diverses altres hajam reebudes de la bondat divinal, pròpiament Ell ne devem lloar [...] dient les paraules primeres del tema: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*.

5. En les quals paraules són mostrades dues coses, ço és, molt evident cognició de humanal fragilitat [...] com *nós, dit En Pere d'Aragó, havem aquesta conixença clara e evident de nós e dels altres purs hòmens, que no som bastant quant és de part nostra, a algun bé [...]* E per açò havem ésser per Ell guiats e endreçats, e, per tal, a Ell deu ésser donada la glòria e honor [...].(1)

Nós, doncs, rei, per la sua gran e llarga pietat, regnant en lo regne d'Aragó, qui havem reebudes diverses gràcies, e *multiplicades en nostra vida, de la bondat infinida del nostre Creador, havem pensat e proposat que aquelles hajam o dejam en escrit posar e fer-ne llibre, no pas a jactància nostra ne lloar, (3) mas per tal que els reis, succeïdors nostres, (5) lligent en lo*

important. El rei Pere volia que el seu llibre, almenys a primera vista, fos com els de Jaume I i de Muntaner, una acció de gràcies a Déu *per los dons diversos e gràcies multiplicades que havem reebudes en la nostra vida* (Pròleg, 4), i les citacions bíbliques o autoritats emprades criden l'atenció sobre temes cabdals del llibre: les guerres i conflictes interns que plagaren el seu regnat (c. 3-6), i dels quals fou alliberat (*eripuit me*) com altre David, mercès a la providència divina, *com llargament se conté en lo procés del present llibre*. El rei ens vol fer creure que no féu escriure la crònica *a jactància nostra ne llaor*, sinó a fi que els seus hereus *prenguen exempli*, admirant la bondat i misericòrdia divines, puix que la fe i la confiança en Déu converteixen les tribulacions i els perills en glorioses victòries.

Com sabem, això ja eren tòpics de la historiografia jaumina, però el lector atent guanya aviat la impressió que la humil antítesi del tema: *No a mi Senyor, sinó a Vós*, és, en realitat un miratge, o pura ficció, ja que ben mirat la divina Providència no és altra cosa que un instrument del tot subordinat al *nós* autocràtic i cínic del sobirà. Resulta, doncs, que el llibre és un sermó, però un sermó d'autopropaganda dedicat a ensenyar al poble els tradicionals *vitia et virtutes*: els vicis dels enemics, en particular els de Jaume III de Mallorca, els dels membres de les Unions, i els de Pedro de Castella, degudament confrontats amb les virtuts del monarca, en especial la seva prudència i cautela o *bon consell*.

La *Crònica* ens presenta sovint el rei fent ajustar *los savis de nostre Consell* (c. 3/182-3) i topeu sovint amb els mots *Consell/consellar i acordar i concordar*. Així, a més de repartir potser la responsabilitat de certes accions, es creava renom d'assenyat enfront d'un adversari imprudent i arrauat: el malaurat monarca mallorquí, que el cronista ens presenta cridant com un boig: *Eu hai haüt mal consell. Eu hai perduda ma terra* (c. 3/5).

I precisament perquè Pere III està convençut que els *feys* se subordinen a la raó d'estat i a una justícia transcendent que controla ell mateix i que atribueix a Déu són tan contínues les referències a la Providència al llarg de l'obra, i el monarca no amaga del tot les seves crueltats, (si bé sembla evident que, com ha apuntat Hillgarth 1993: 63-68, el rei exagera, adapta, distorsiona i manipula hàbilment la realitat d'acord amb la seva conveniència). Se subratlla així més l'estructura lògica del text que no la religiositat del sobirà, el qual al final, a més a més, farà seva la més alta prerrogativa divina en afirmar, dut del seu caràcter meticulosament venjatiu: *Nullum malum impunitum, nullumque bonum irremuneratum i Mihi vindicta* (c. 4/63).⁸

dit llibre, oint que diverses perills e multiplicades guerres de poderosos enemics nostres, per ferma esperança e fe, ab paciència ensems, que havem haüda en la gran bondat e misericòrdia del nostre Creador, havem passats e som-ne estats deliurats ab gran honor e victòria, prenguen eiximpli (4) *que, en llurs tribulacions, deuen esperar e confiar en lo llur Creador*, de qui vénen tots béns, victòries e gràcies, e suportar e soferir les dites tribulacions ab gran paciència que fa, segons mossèn sent Jacme en la sua Canònica, la obra acabada e perfeta. E Déus, qui a aquells qui en Ell confien no sap defallir, *per la sua alta e infinida bondat e pietat, deliurar-los ha d'aquells, així com nos ha deliurats moltes e diverses vegades, (4) segons que davall en lo present llibre se conté llargament, segons diverses edats, nostres afers e guerres, los quals són partits per capitols*.

8. La primera sentència és de St. AGUSTÍ, *Enarrationes in Psalmos, Enarratio in Ps. 118, Sermo 23,3* (PL 37, col. 1567). Es repeteix en altres textos historiogràfics com ara *La fi del comte d'Urgell*. La segona en un text de St. Pau, Rom. 1,19.

Segons el pròleg, el llibre va destinat als fills del rei i als seus *succeïdors*, de manera que, com els textos precedents, seria una narració *de domo sua* (*dels grans fets... de nostra Casa*, c. 1/39), *pro domo sua*.

I tanmateix, atès que el rei Pere féu tot el possible a nivell diplomàtic i mitjançant campanyes de predicació intensiva en les esglésies dels territoris usurpats per eliminar d'arrel les simpaties que inspirava la víctima, no cal dubtar que el seu llibre, en particular el c. 3, on es fan servir materials extrets del *Procés* legal que el mateix rei fa fer instruir al monarca mallorquí (vid. C. 56, 64-66, 122, 140, 159, 163 i 185), era una arma més de la propaganda política (*E, per tal que pus complidament sia vista la raó...*, c. 3/1) que va fer desplegar per totes les troncs dels seus dominis i dels del vençut monarca mallorquí. És, doncs, un brillant document del pensament o mentalitat «d'una personalitat històrica de cabdal importància[...] i constitueix una obra única en l'Europa occidental del segle XIV» (Hillgarth 1993: 79).

6. La *Crònica dels Reis d'Aragó e Comtes de Barcelona* dita de Sant Joan de la Penya

En més d'un sentit aquest text complementa els de la famosa *Historia Gothica*, la *Gesta Comitum* i d'altres fonts precedents, que el rei adapta i fa posar al dia d'acord amb els postulats de la seva política oficial basada en la imposició d'un concepte molt elevat de la importància de la funció del sobirà i de la mateixa història.

Si és cert, com sembla, que la carta dirigida pel mateix Cerimoniós a l'abat de Ripoll al·ludeix a la tramesa d'aquesta crònica,⁹ tindriem fins a un cert punt ben especificades de boca del mateix rei les raons que l'impulsaven a fer custodiar el llibre, raons tanmateix que delaten la intencionalitat del text. Són les següents, que copio per punts: 1. *Per tal com lo monestir de Ripoll és dels pus solemnes e antichs*; 2. *Volem que en lo dit monastir sia haüda memòria dels reys d'Aragó e dels comtes de Barchinona*; 3. *E per ço com aquí no són ten complides ne ten ben ordenades les cròniques dels dits reys e comtes com són en un libre que nós havem fet e tret de diverses cròniques e istòries entigues, las quals contenen veritat*; 4. *Per ço a vós tremeitem traslat del dit libre, pregant-vos que.l dit libre estigüe en tal loch que memòria sia haüda d'aquí avant dels fets damunt dits*.

9. Segons E. GONZÁLEZ HURTEBISE, «La crònica general escrita por Pedro IV de Aragón», *Revista de bibliografia catalana*, 4, 1904, p. 188-214 (p. 190-191). Vegeu-ne l'edició enllestida per Amadeu SOBERANAS I LLEÓ, *Crònica general de Pere III el Cerimoniós dita comunament Crònica de Sant Joan de la Penya*, Barcelona, Alpha, 1961, i l'edició crítica que el mateix autor en preparà com a tesi doctoral: *La crònica de Sant Joan de la Penya. Materials per a la seva edició*, Barcelona, 1973, Universitat de Barcelona. La versió llatina la publicà Antonio UBIETO ARTETA, *Crònica de San Juan de la Peña*, Valencia, 1961, «Textos medievales», núm. 4. L'edició de Tomás XIMÉNEZ D'EMBÚN, *Historia de la Corona de Aragón*, Zaragoza, 1876, conté els textos llatí i aragonès.

Com que és també documentat que el rei havia tramès exemplars de la versió llatina al monestir de Poblet i a la catedral de València, resta confirmat el ja tradicional vincle entre la historiografia catalana i els centres monàstics encarregats de custodiar i difondre la veritat oficial registrada en les tres llengües oficials de la Corona: el llatí, l'aragonès i el català. En aquest sentit, aquí, com en la *Gesta comitum*, són força abundoses les al·lusions a la munificència règia, primer envers el monestir de Sant Joan de la Penya i després envers Ripoll, com és ara: *li plagués enriquir lo dit monestir [...] E donà'ls e atorgà'ls un terme apellat Espelunca* (c. 11); *e féu moltes gràcies a Sant Joan de la Penya* (c. 19); *e deicà lo monestir de Ripoll [...] e aquell ennobleí de moltes heretats e bastí l'esgleia* (c. 28), etc.

Queda clar, a més, que l'enaltiment del monestir és contemplat pels reis com un acte de glorificació de la mateixa corona i, en definitiva, de llurs pròpies persones, puix que no sol manca la referència al caràcter de panteó reial: *adugueren-lo al monestir de Sant Joan de la Penya, e soterraren-lo denant l'altar de Sant Joan* (c. 17); *E fou sebellit en lo dit monestir de Ripoll* (c. 25). Res no té d'estrany, doncs, que un rei tan conscient del seu paper com desitjós de justificar-se davant la posteritat, volgués beneficiar-se del sistema.¹⁰

7. Les Històries e conquestes dels Reis d'Aragó e dels Comtes de Barcelona de Pere Tomic (s. xv)

El volum de Pere Tomic té un gran interès, per quant sembla reflectir un important canvi de perspectiva pel que respecta a la intenció.¹¹ Tomic vol connectar les gestes dels reis i les glòries del país, és a dir la història oficial, a la història i les tradicions de la noblesa catalana en general i a la dels seus protectors, els Pinós i Mataplana, en especial.

Tomic es presenta com a *petit servidor del noble e magnífic Baró e monsenyor mossèn Galçeran de Pinós* (p. 10) i sembla voler captar la benevolència de Dalmau de Mur, a qui dedica l'obra, i de tota la seva poderosa nissaga. Per afalagar els seus senyors tracta de fer veure de quina manera llurs predecessors participaren sempre de forma activa en els fets de més transcendència i exalta així la funció i el sentit de la cavalleria catalana fins al punt de posar gairebé la història del país al servei de la glòria i dels interessos d'una casta.

Hi ha en el llibre una temptativa de justificació del feudalisme català i, entre altres coses, l'autor ens assabenta que les baronies de Montcada, Pinós i Mataplana són fundacions de Carlemany (c. 23). A partir del c. 24 no n'hi ha gairebé cap on no es faci esment d'algun Pinós acompanyant els comtes (c. 35), rebent-ne mercès o castells (c. 32, 34), participant en les conquestes de Mallorca, Almeria, València (c. 35, 36, 39) o en les guerres d'Itàlia (c. 42, 44).

10. Pel que explica Soberanas en la seva tesi, la transmissió d'aquesta obra és força complicada. N'hi ha una versió extensa i una altra amb supressions que afecten alguns capítols com ara els 17, 18, 19, 20, 23, al·lusius a Castella i que no degueren agradar al rei.

11. He fet servir l'útil edició facsímil amb un índex de noms, enllestit per J. SÁEZ RICO, València, 1970, «Textos medievales», núm. 29.

L'autor mai no deixa passar l'avinentsa d'allistar els noms dels cavallers que més es distingiren en cada regnat, i sol cloure cada capítol amb una relació deis nobles morts, i també de tot allò que ara encabiríem en les «notes de societat», com els matrimonis i les successions, que constituïen la clau deis poderosos lligams familiars i que permeten de fer-se una bona idea de l'estructura de poder de l'aristocràcia. Som informats, per exemple, que Jaume «el Just» es va casar amb Elisenda de Montcada, filla de Berga de Pinós, i que un Galceran de Pinós s'uní en matrimoni amb una filla borda de Sanç de Mallorca (c. 42). Guanyem també una idea de com era de densa la xarxa que unia entre si els Montcada, Cardona, Queralt, de Ballera, de Castre, Rocabertí, Melany, de Tramaset, etc. (c. 45).

Allò que més crida l'atenció en aquest text és que per primera vegada la historiografia no se subordina per complet als interessos de la dinastia, o personals d'un monarca, sinó que esdevé instrument de propaganda d'uns ideals i d'un estament ja bastant amenaçats (vegeu la referència als «remenses», c. 24).¹² Això permet d'establir una interessant comparació entre el llibre de Tomic i un altre text historiogràfic que n'és gairebé una còpia directa.

8. El *Recort* de Gabriel Turell (s. xvii?)

Turell, o qui en realitat fos el vertader autor d'aquesta obreta historiogràfica publicada amb tots els honors com un clàssic del s. xv, i ara considerada, amb raó, com una falsificació del s. xvii (Riera 1993: 460-2), plagia sense manies l'obra de Tomic, que retallà ací i allà, bé que eliminant-ne alguns capítols (c. 1-2: 33),¹³ o integrant-ne molts d'altres en unitats més breus (c. 3-4 : 2 ; c. 18-21: 34-5).

12. Un altre text on es fa, almenys aparentment, l'apologia de la noblesa és el *Sumari de la població de Espanya i de les conquestes de Catalunya* d'un tal Berenguer de Puigpardines (S. xv o xvii?), on l'autor vol glorificar el seu cognom i es manifesta preocupat pels canvis socials que afecten el seu estament: «Majorment perquè vea que en son temps van preterint los linatges de gent d'estat de la terca, per ço que molts gentils hòmens per no tenir eretatges se entren per habitar en les çitutats [...] e renuncien a gentilesa fent-se ciutadans, joristes hi escrivans e encara menestrals e altres vils oficis, fins a coltivadós de lurs pròpies mana». Vegeu Felipe BENICIO NAVARRO, «La Crònica de Berenguer de Puigpardines», *Revista de ciencias històriques*, 2, 1881, p. 326-79 (p. 340). Hi ha ara l'edició de Joan IBORRA, *Sumari d'Espanya*, València, 2000, 2 vls., Universitat de València, «Fonts històriques valencianes», núm. 3. Jaume RIERA I SANS, «Falsos dels segles XIII, XIV i XV», dins Rafael ALEMANY, Antoni FERRANDO i Lluís B. MESEGUER, eds., *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991*, PAM, Barcelona, III, p. 327-491 (p. 456-60), opina que: «només superficialment sembla d'interès nobiliari. En realitat és un al·legat dels drets de la corona de França sobre Catalunya, com si ja estiguessin reconeguts al segle XII». Segons aquest savi historiador, «la crònica de Puigpardines és, ha de ser, del segle XVII» (p. 459).

13. Edició d' E. BAGUÉ, Barcelona, 1950, «ENC» núm. 67. Indico entre parèntesis el capítol de l'original de Tomic i, seguit de dos punts, la corresponent adaptació de Turell.

En general es pot dir que segueix de manera bastant servil l'estructura i el text del model, sense que, a primera vista, sigui evident cap pla o intenció nova en els afegitons distribuïts al llarg de l'obra (c. 14-6, 23, 30, 35, 40, 50, 62-3, 66, 71, 78, 82 117). Allò que més contrasta amb el model copiat és el desinterès de Turell per la informació sobre la noblesa, acumulada per Tomic a l final de cada capítol.

Turell sembla voler donar un nou sentit i una nova intenció al llibre que plagia. El seu suposat propòsit és, en primer lloc, de deixar ben clara la vinculació de Catalunya i de les seves institucions a la França catòlica de Carlemany, que considera lliure de la nefasta influència d'arabs, jueus, i fins i tot dels gots.

Aquesta exaltació racista i religiosa (*Car la casa de França és la font clara que sutzura en si no mostra: catòlica té la creença, no comporta testimoni en la sua fe, jueus e moros de son regne té lançats [...] E aquesta nostra terra de Cathalunya se alegra de tu ésser poblada* c. 43) és un evident atac contra els castellans representats per la nova dinastia, però implica també una evidentíssima voluntat d'acostament a França.

Com que la llibertat i la grandesa de Catalunya es fonamenten en aquells nobilíssims orígens, és evident que Ferran d'Antequera *rey ab pactes elegit [...]*;— *Es tengut servir les libertats* (c. 11). Ací rau, a primera vista, la clau de la reelaboració que fa Turell del llibre de Tomic. Però en realitat una redacció elaborada en ple segle XVII només cobra ple sentit, com bé explica Riera (1993: 461-462), quan hom tractava de justificar una annexió de Catalunya a França amb motiu de «l'obediència prestada pels estaments de Catalunya a Lluís XIII».

Turell afirma les llibertats catalanes i el superior *pedigree* dels catalans davant un monarca castellà, indirectament titllat de moro o de jueu. És més : Turell escriu com a *ciudadà honrat de Barcelona* que era, i s'identifica amb el *conseller en cap*, En Ramon Dezplà, el qual s'havia oposat al nou rei en defensa dels privilegis de la ciutat, és a dir, de les llibertats dels seus ciutadans i de tot un sistema polític de velles arrels històriques.

No s'està de comparar aquests ciutadans lliures amb el mateix monarca castellà: «*D'aquests ciutadans de Barcelona és lo stat tal, que ancara rey no.l té [...]* E són la conservació dels privilegis de Cathalunya. Car vist és, en les corts e altres parts, que tostemp la ciutat de Barçelona fa servir les coses. *Aquestos no són solament ciutadans, mas cavallers en lo viure, e representen los senats de Roma*» (c. 62).

Vet ací, doncs, que un mateix text s'adapta, amb lleugeres variacions, a una intenció i a una mentalitat ben diverses i passa a ser instrument de propaganda dels poderosos burgesos de Barcelona que s'ufanaven de tenir *privilegi de poder portar or e fer tots actes com los verressors* (c. 63), competien amb la noblesa i no temien el rei.

Curiosament, aquests burgesos que s'havien oposat a Jaume d'Urgell pensant que un rei elegit *per pacte*, com Ferran, seria més fàcil de manipular d'acord amb llurs interessos, havien topat amb la decidida voluntat absolutista del castellà. Tanmateix el refús a aquell absolutisme castellà acaba de fet convertint-se en un instrument de propaganda destinat a supeditar Catalunya a un altre absolutisme: el francès!

La temàtica ens porta encara a un altre «fals» que convé llegir conjuntament amb l'adaptació que el suposat Turell va fer del text de Tomic.

9. *La fi del Comte d'Urgell o Escriptura privada* (s. xvii?)

Aquesta narració, que Riera atribueix a Jaume-Ramon Vila (s. xvii) i que és considerada ara com una reelaboració, plena d'interpolacions, d'una breu crònica anterior conservada parcialment (1465-1472? Batlle 1999 i 1997), fou fins fa ben poc acceptada com una creació del s. xv, malgrat els perspicaces avisos d'un expert tan qualificat com Giménez Soler (1899:1-9; 1930: 353, citat en l'importantíssim treball de Riera 1993: 450-456), que ja copsà que es tractava d'un pamflet anticastellà molt posterior als fets que pretén descriure.

Allò que confegia especial interès a aquesta obra, que es llegeix com una novel·la gòtica *avant la lettre*, és precisament el fet, ja de si força sospitós, que contesta, en nom de l'estament popular, les tesis de la noblesa i dels ciutadans, suposadament representades pels dos llibres anteriors.

L'anònim autor de *La fi* acusa per activa i per passiva de traïdors els ciutadans i els cavallers. La seva aparent intenció és tractar d'establir una relació de causa i efecte entre la terrible crisi de la guerra civil de 1458-79 i la injustícia comesa en el «Compromís de Casp», on Catalunya va trair-se en abandonar el Comte d'Urgell a la seva dissort.

La causa qui.m ha mogut en scriure tan llarga e tan diffusament aquesta gesta, és estada perquè més fàcilment se puxe veure e verificar lo que damunt proposí, com diguí que lo peccat que la pàtria e lo rey no rebujaren cometre e perpetrar per la destructió e mort de aquest comte, és causa principal per la qual nostre senyor Déu nos ha donada e.ns done aquesta fort plaga de guerra qui és sobre nosaltres. Car, certament, ell fou venut [...] E la sua justítia [...], fo axí mateix venuda (ed. de Salas Bosch 1931: 97-98).

Tornem a la vella idea del judici de Déu i al vell *dictum* llatí de la *Crònica de Pere el Cerimoniós*, o sigui: «Cap mal sense punició, cap bé sense remuneració». Un cop més la historiografia es posa al servei de la propaganda i un cop més hom tracta d'aprofitar el sentit providencial de la història. Les malaurances del present són conseqüència d'un passat també determinant d'un futur amenaçador.

La tesi, repetida arreu, és que «aquest flagell de aquesta fortunal guerra [...] és estat donat per *vindicta* de la mort e de la destructió del dit comte [...], la qual, a tracte dels ciutadans de Barcelona qui llavors éram, ab tanta iniquitat e crueltat fou feta» (p. 11). Hom assegura que els ciutadans de Barcelona i de Lleida causaren l'enderrocament de la nació catalana per defensar llurs mesquins interessos de classe. Traïren així llurs mateixes essències, puix que la missió de la Generalitat era la *deffensa de llur gran llibertat e de tot lo Principat* (p. 99), i sense el suport material de la Generalitat, representat per la famosa bombarda que *tirava bé Ill quintàs* (p. 99), Ferran no hauria vençut la contesa. Una vegada coronat mostrà aviat que *volia ésser rey libero e franco* (p. 50-1), burlant així la confiança dels ciutadans, humiliats per l'arrogància dels castellans.

La noblesa rep un tractament semblant. L'autor la fa responsable de la seva total decadència, que contrasta amb la passada magnificència. En passar revista a les casades catalanes, enclosa *la casa del noble en Bernat de Pinós, qui llavors se parificave al stat de un comte* (p. 126), acumula en forma d'adjectius i superlatius les fortunes del passat i les misèries del present i vol que hom *no oblit de la grandíssima culpa, desidia i pusillanimitat del stament de la milícia e dels nobles altres senyós de aquest principat* (p. 123). Segons argumenta, com que el comte d'Urgell *fos lo cap, après la casa del rey, de la nobilitat de aquest principat* (p. 124), en fer-li traïció, l'aristocràcia es va traïr ella mateixa. Uns i altres —si bé la iniciativa es carrega a la Generalitat— *permeteren, rompre e trençar aquella incorrupta e sancta línea masculina, introduynt en lo imperi sement strany e nació bàrbara* (p. 138).

Els mals d'una Catalunya sotmesa, el s. xv, a la *sement bàrbara* castellana es demostren, doncs, una excusa, per incitar espiritualment el país agreujat pels atropellaments i crueltats comesos en ple s. xvii per les tropes castellanes de Felip III ! (Riera 1993: 455).

Conclusions

En resum: la historiografia medieval catalana és, en primer lloc, hereva de la funció informativa, eminentment pragmàtica, dels crònicons, genealogies i obituàries, que la lliguen a uns centres monàstics, Ripoll i Poblet, dipositaris de la memòria i de la tradició dinàstiques. La majoria de textos més antics palesen la intenció de recordar els FETS, *qui són estats feyts per comtes e reys*. Bons fets, grans fets, fets *recaptoses* [...] e *nobles* o en altres paraules que tradueixen el llatí *Gesta (Comitum o Regum)* i són un possible indicatiu de la importància dels textos 1 i 2: *fets qui es faessen per senyors*. Allò que hom vol subratllar de les gestes és llur valor exemplar d'ensenyament moral i pràctic.

La historiografia coincideix així amb altres gèneres medievals com l'hagiografia, l'èpica, la predicació, els anomenats *Specula Principum* i la tradició clàssica i bíblica, en postular la necessitat d'aprendre la lliçó exemplar d'uns models manllevats de l'antigor. Com que els textos historiogràfics són enllestits pels reis, o per encàrrec directe de reis, i van dedicats a reis presents o futurs i a llur entorn, la tria d'uns models pertanyents a la pròpia nissaga, a més de reforçar el sentiment de prepotència i l'esperit de casta d'un clan predestinat, explica el to familiar de testament d'alguns dels llibres i el seu to providencialista.

Hom pretén, se'ns diu, *mostrar veritat*, però el control directe i sovint personal del monarca regnant fa que aquesta veritat degeneri fàcilment en vivència carismàtica, apologia, legitimació o descarada propaganda. Aleshores la general acceptació del principi augustiniana de la història com a manifestació de l'ordre, del judici i de la providència divinals fornirà al poder establert una arma tan subtil com eficaç de justificació política.

Caldrà esperar el pas al segle xv per començar a detectar un marcat canvi d'intencionalitat, possible indicatiu d'un canvi d'estructures. Una obreta com la de Tomic adquirirà connotacions

ben diverses segons que sigui la noblesa o la burgesia (seria el cas del *Recort* de Turell, plagiar de Tomic), la que reivindicui per a si la participació en les *gesta* de la reialesa.

Però aquest salt aparentment tan obvi amaga ja el parany d'una interessada i hàbil manipulació! Tant en el cas de Turell, com en les obretes posteriors que hem revisat, la historiografia ja no solament esdevé un mer instrument oficiós de propaganda, sinó que és, a més, una pura ficció, una arma sofisticada de control i pugna polítics basada en la manipulació dels fets. Només emmiralla, i encara d'una manera molt indirecta, les tensions d'un país que lluita per defensar la seva identitat, entre dues grans potències que tracten d'assimilar-lo.

Així, un altre text ben curiós, *La fi del comte d'Urgell*, que hom solia considerar obra del xv, però possiblement molt posterior en la seva versió definitiva, és una mescla de pamflet, de sermó i de novel·la gòtica *avant la lettre* (de la historiografia a la novel·la, com bé ho prova el *Tirant*, només hi ha una passa!), per allò mateix que es fa portaveu de l'estament popular sense rebutjar, però, el sentit providencial de la història, tracta de projectar el passat en un present i en un futur crítics, i arriba ja a acusar els estaments aleshores protagonistes de la historiografia: rei, nobles i en particular l'element nou, la poderosa burgesia, d'haver traït miserablement, en el Compromís de Casp, les essències històriques del país, assolat pels castellans i vinculat de soca-rel, i ací rau l'evident parany, a la casa de França!

La perspectiva d'una matisada evolució es demostra més aviat un perillós miratge i no va en realitat més enllà de la interessada inclusió, operada per Tomic, dels *defensores* en el programa més o menys gloriós de les gestes reials.

Cal acceptar que la historiografia catalana, a causa dels condicionants d'un patriotisme maleducats que tendia a emplenar buits i a no acceptar algunes veus crítiques ben documentades considerades hostils a la causa del catalanisme, i els posteriors entrebancs i ruptures causades per la barbàrie de les guerres, va pecar, tot plegat, d'ingènua a l'hora de donar per autèntiques obres historiogràfiques del s. xv alguns textos elaborats en ple s. xviii amb una manifesta voluntat de donar gat per llebre i d'embolicar la troca a fi d'influir l'opinió pública.

Si bé és cert que els nostres textos medievals són obres de propaganda destinades a enaltir els nostres reis des d'una visió providencialista, en general van ser escrits per persones acostades als fets que hom hi narra, i ultra el seu evident interès literari i de volgudes llacunes o errors, hom en pot extreure i n'ha extret un ric cabal d'informació ben vàlida i pertinent.

Això contrasta moltíssim, com hem vist, si exceptuem el text de Tomic, amb les altres obres que fins fa poc hom considerava producte del s. xv i que s'han demostrat escrites per patriotes o erudits poc escrupolosos o a sou (*sin vergüeña?*), que tractaren de fer passar com a veritat la moneda falsa de la mentida.

L'experiència d'aquesta sèrie d'obres que s'han demostrat *mintrosas e falsas* ens obliga a reformular l'escèptica pregunta de Pilat: *quid est veritas?*, i a replantejar-nos des de la mateixa història el sentit i la verdadera dimensió dels textos historiogràfics com a creació retòrica i com a arma política i de propaganda.

Bibliografia

- ASPERTI, Stefano (1982): «Indagini sull' *Llibre dels feyts* di Jaume I: Dall'originale all'archetipo», *Jb*, 33, p. 269-285.
- (1983): «Il re e la storia: Proposte per una nuova lettura del *Llibre dels feyts* di Jaume I» *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte*, 3, 4, p. 275-296.
- (1984): «La tradizione manoscritta del *Llibre dels feyts*», *Romanica Vulgaria*, 7, p. 107-167.
- BADIA, Lola (1993): «Veritat i literatura a les cròniques medievals catalanes». A: *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València/Barcelona, PAM, «Biblioteca Sanchis Guarner», núm. 25, p. 19-38.
- BARRAU-DIHIGO, Lluís i MASSÓ TORRENTS, Jaume (ed.) (1925): *Gesta comitum Barcinonensium, textos llatí i català*, Barcelona, IEC.
- BATLLE, Maria del Mar (1997): «*La fi del comte d'Urgell*: un text escrit en dues etapes», *Els Marges*, 58, p. 93-100.
- (1999): *Patriotisme i modernitat a la «La fi del comte d'Urgell»*. Una aproximació a les fonts de l'obra, l'anònim autor i l'historiador Jaume Ramon Vila, Barcelona, PAM.
- BRUGUERA, Jordi (ed.). Vid. Jaume I.
- BURNS, Robert I (1967): *The Crusader's Kingdom of Valencia: Reconstruction on a thirteenth Century Frontier*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2 vol.
- (1981): «Vida espiritual de Jaume I el Conquistador», dins *Jaume I i els valencians del segle XIII*, València, Tres i Quatre, «Biblioteca d'Estudis i Investigacions», núm. 3, p. 3-49.
- (1984) «The King's autobiography: The Islamic connection». A: *Muslims, Christians and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia*, Cambridge, Cambridge University Press.
- CINGOLANI, Stefano Maria (1985) : «*Jo Ramon Muntaner*. Consideracions sobre el paper de l'autobiografia en els historiadors en llengua vulgar». A: *Miscel·lània Badia i Margarit*, Abadia de Montserrat, III, p. 95-125 i *ELLC*, 11.
- (2000) «Memòria i estratègies comunicatives al 'Llibre' del rei Jaume I», *RC*, 150 (abril), p. 106-132.
- COLL I ALENTORN, Miquel (1951-1952): «La historiografia de Catalunya en el període primitiu», *ER*, 3 (1951-2), p. 139-96.
- CORTADELLAS I Vallès, Anna (2001): *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó (Segles XIII-XVI)*, Barcelona: Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Textos i estudis de cultura catalana», núm. 79.
- DEYERMOND, Alan D. (ed.) (1996): *Historical Literature in medieval Iberia*, Londres, Queen Mary and Westfield College, Department of Hispanic Studies, «Papers of the Medieval Hispanic Research Seminary», núm. 2.
- FERRANDO, Antoni (1996): «Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri». A: Axel Schönberger i Tilbert Dídac Stegmann (ed.), *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Frankfurt am Main, 18-25 de setembre de 1994*, II, p. 197-216.

- ESPADALER, Anton Maria (1997): «El retrat del rei en Jaume a la Crònica de Bernat Desclot». A: *Estudis Joan Veny*, I, p. 63-69.
- (1998): «Ramon Muntaner, exemple, servei i aventura» *RC*, 133 (octubre), p. 94-107.
- Gesta Comitum*. Vid. Barrau.
- GOMIS I ALEPUZ, Miquel Àngel (1985): «El providencialisme en la Crònica de Ramon Muntaner». A: Antoni FERRANDO i Albert HAUF (ed.), *Miscel·lània Joan Fuster, Estudis de llengua i literatura*, III, Barcelona, PAM, p.67-84.
- GONZÁLEZ HURTEBISE, E. (1904): «La crónica general escrita por Pedro IV de Aragón», *Revista de bibliografía catalana*, 4, p. 188-214.
- HAUF, Albert (1986): «Més sobre la intencionalitat dels textos historiogràfics catalans medievals». A: *Medieval and Renaissance Studies in honour of Robert Brian Tate*, Oxford, The Dolphin Books, p. 47-61.
- [Entrades sobre historiografia catalana medieval] (1993): *Grundriss der Romanischen Literaturen des Mittelalters, La Littérature Historiographique des Origines à 1500, Tome 2 (Partie Documentaire)*, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter, p. 167-77; 185-90; 193-6; 198-206; 220-33; 247-8; 251-8; 265-8; 281-98; 302-6.
- (2003) «Història versus literatura: Apunts sobre Rodes, Grècia i l'Orient en textos catalans medievals». A: Maria Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Els Catalans a la Mediterrània Oriental a l'Edat Mitjana*, Barcelona, IEC, Secció Històrico-Arqueològica, «Sèrie Jornades Científiques», núm. 11, p. 327-357.
- HILLGARTH, Jocelyn N. (1992-1993 [1993]): «La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva crònica», *LiL*, 5, 7-102.
- HOMET, Raquel (1995): «El discurso político de Pedro el Ceremonios». A: Nilda GUGLIELMI-Adeline RUCQUOI (ed.), *El discurso político en la Edad Media*, Buenos Aires, Primed i CNR, p. 97-115.
- (1997): «Monarquía y expansión en la historiografía catalana: La Crònica de Bernat Desclot». A: Laura BALLETO (ed.), *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore di Geo Pistarino*, 2 vol., Gènova, Glauco Brigati, «Fonti e studi», 11, p. 479-550.
- JAUME I. BRUGUERA, Jordi (ed.) (1991): *Llibre dels fets del rei En Jaume*, Barcelona, Barcino, «Els nostres clàssics, B», núm. 11, 2 vol.
- KEIGHTLY, R. G. (1979): «Muntaner and the Catalan Grand Company», *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, 4, 1, p. 37-58.
- MADRENAS TINOCO, Dolors i RIBERA LLOPIS, Juan M. (1995): «Episodis narratius en la cronística de les literatures peninsulars». A: JUAN PAREDES (ed.), *Medioevo y Literatura. Actas del V Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (Granada, 27 de septiembre-1 octubre 1993)*, Granada, Universidad de Granada, III, p. 147-160.
- MARSILI, Pere (1984) : *La crónica latina de Jaime I*, Ed. de MARÍA DE LOS DESAMPARADOS MARTÍNEZ SAN PEDRO, Almería.
- MIRET I SANS, Joaquim (1918) : *Itinerari de Jaume I*, Barcelona, IEC.

- NICOLAU D'OLWER, Lluís (1926): «La Crònica del Conqueridor i els seus problemes» *EUC*, 11, p. 79-88.
- PÉREZ DE GUZMÁN, Fernán (1965): *Generaciones y Semblanzas*, ROBERT B. TATE (ed.), Londres: Tàmesis Books, «Serie B-Textos», núm. 2.
- PHILLIPP-SATTEL, Sabine (1998): «Les tradicions textuais en el pas del català a l'escriptura. L'exemple de la historiografia». A: JOAN MAS, et al. (ed.), *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Palma (Mallorca), 8-12 de setembre de 1997*, Barcelona, PAM, I, p. 203-225.
- PUJOL, Josep Maria (1991): *'Sens' i 'conjointures' del Llibre del rei En Jaume* (Tesi doctoral, Universitat de Barcelona), 2 vol.
- (1996): «The 'Llibre del rei En Jaume': A matter of style». A: DEYERMOND, Alan (ed.), *Historical Literature...*, p. 35-65.
- (2001): «¿Cultura eclesiàstica o competència retòrica? El llatí, la Bíblia i el rei En Jaume», *ER*, 23, p. 146-172.
- (En premsa) «Jaume I, rex facetus: Notes de filologia humorística», *ER*.
- RIERA, Jaume (1982): «La personalitat eclesiàstica del redactor del *Llibre dels feits*», *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón: Jaime I y su época*, vol. 3-5, Saragossa, Institución Fernando el Católico, p. 575-589.
- (1993): «Falsos dels segles XIII, XIV i XV», dins RAFAEL ALEMANY, et al. (ed.), *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991*, PAM, Barcelona, III, p. 327-491.
- RIQUER, Martí de (1964): *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, 3 vol., III.
- «Jaime I el Conquistador, autor del *Llibre dels feyts*». A: *Llibre dels feyts del rey En Jacme. Edición facsímil del manuscrito de Poblet (1343) conservado en la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, Barcelona, Universidad de Barcelona, p. 5-19.
- (2000): *Llegendes històriques catalanes*, Barcelona, Quaderns Crema, «D'un dia a l'altre», núm. 7.
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni (1927): «Paquimeres i Muntaner». A: *Memòries*, I,5, fasc. 2, Barcelona, IEC, Secció Històrico-Arqueològica, Institució Patxot, p. 3-30.
- RUBIÓ, Jordi (1987 i 1911) : «Consideraciones generales acerca de la historiografía catalana medioeval y en particular de la Crònica de Desclot». Ara dins *Història i Historiografia, Obres de Jordi Rubió i Balaguer*, Barcelona, PAM, VI, p. 124-192.
- (1987 i 1932): «Les versions catalanes de la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya», *EUC*, 17, p. 250-287. Ara dins *Història i Historiografia, OJR*, VI, p. 268-316.
- SCHLIEBEN-LANGE, Brigitte (1979): «Zu den Intentionserklärungen der vier grossen katalanischen Chroniken», *EUC*, 23, p. 533-541, *Miscel·lània Ramon Aramon i Serra*, I.
- SOLDEVILA, Ferran (1971): «Prefacis a les *Quatre grans Cròniques*», dins JAUME I, DESCLOT, Bernat, MUNTANER, Ramon, PERE III: *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta, p. 9-126.

- SPIEGEL, Gabrielle M. (1997): *The Past as Text: the Theory and Practice of medieval Historiography*, Baltimore, Johns Hopkins University.
- TATE, Robert Brian (ed.): Vid. Pérez de Guzmán.
- UBIETO ARTETA, Antonio (1976/2): *Orígenes del Reino de València: Cuestiones Cronológicas sobre su reconquista*, Valencia, Anúbar.
- VARVARO, Alberto (1986): «Il Testò Storiografico come Opera Letteraria: Ramon Muntaner», dins *Symposium in honorem prof. M. de Riquer*, Barcelona, Universitat de Barcelona i Quaderns Crema, p.403-415.
- ZIMMERMANN, Michel (1987): «Orient et Occident dans la Chronique de Ramon Muntaner: A propos de l'expédition de Romanie», *Le Moyen Age*, 95, 202-235
- WARD, Aengus (ed.) (2000): *Teoría y práctica de la historiografía hispánica medieval*, Birmingham, University of Birmingham.